

Univerzita Karlova v Praze

Husitsko teologická fakulta

Bakalářská práce

2009

Ivana Vrbová

Univerzita Karlova v Praze

Husitsko teologická fakulta

Bakalářská práce

**Využití výtvarných technik s prvky arteterapie u osob
s mentálním postižením**

Use art techniques for persons with mental disabilities

**Vedoucí práce:
Mgr. Ludmila Kuncová**

**Autor:
Ivana Vrbová, DiS.**

2009

Poděkování:

Ráda bych poděkovala celému pracovnímu týmu ÚSP DUHA v Písku a SIMPU (Sdružení pro integraci mentálně postižených) v Praze, kteří mi umožnili praxi ve svých zařízeních a poskytli tak vynikající podmínky pro vypracování mé absolventské práce

Děkuji Mgr. Ludmile Kuncové za vedení práce, za její rady, připomínky, vstřícnost a podporu.

Dále bych chtěla poděkovat své rodině a známým, kteří mě po celou dobu podporovali a pomáhali mi.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci s názvem Využití výtvarných technik s prvky arteterapie u osob s mentálním postižením napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 18. května 2009

.....

ANOTACE

Cílem mé bakalářské práce bude seznámit odbornou veřejnost zabývající se speciální pedagogikou nebo arteterapií s výtvarnými technikami a činnostmi s prvky arteterapie, které jsou vhodné pro jedince s mentálním postižením.

V teoretické části jsem se zabývala tématy: psychopedie, mentální retardace, výtvarná výchova, arteterapie.

V praktické části jsem vymýšlela jednotlivé přípravy – metodické postupy pro práci s mentálně postiženými a realizovala jednotlivé výtvarné činnosti s prvky arteterapie.

KLÍČOVÁ SLOVA

Psychopedie

Mentální retardace

Diagnostika

Integrace

Arteterapie

Výtvarná výchova

Speciální výtvarná výchova

ANNOTATION

The goal of my thesis is to introduce professionals concerned with special educational or art with the art techniques with elements of art which are suitable for individuals with mental disabilities.

In the theoretical part, I looked at the themes: psychopedie, mental retardation, art, art. In the practical part I have to invent an individual training - methodology for working with mentally handicapped and implement various activities with elements of visual art.

KEY WORDS

Psychopedie

Mental ratardacion

Diagnosis

Integracion

Arttherapy

Art education

Special art education

Obsah:

Úvod.....	9-10
------------------	-------------

Teoretická část

1. Psychopedie.....	11
2. Mentální retardace.....	11
2.1 Nejčastější příčiny mentální retardace.....	11-12
2.2 Stupně mentální retardace.....	12-13
2.3 Diagnostika mentální retardace.....	13-14
2.4 Prevence mentální retardace.....	14-15
2.5 Integrace mentálně postižených.....	15
3. Přehled zařízení pro mentálně postižené.....	15-16
4. Výtvarná výchova.....	16
5. Dětský výtvarný projev zdravého a postiženého jedince.....	17-28
6. Arteterapie.....	29
6.1 Vymezení arteterapie.....	29-30
6.2 Formy arteterapie.....	30-31
6.3 Metody arteterapie.....	31-33
6.4 Barva v arteterapii.....	33-36
7. Cíle arteterapie.....	36
7.1 U duševně nemocných.....	36
7.2 U mentálně postižených.....	37

Praktická část

Metodické přípravy.....	38-68
-------------------------	-------

Závěr.....	69-70
-------------------	--------------

Seznam použité literatury a pramenů.....	71-72
--	-------

Seznam příloh.....	73-75
--------------------	-------

Summary.....	76
---------------------	-----------

L'art pour la santé

*„ Dílo je velké jen tehdy, když bylo stvořeno z nejvnitřnější
nevyhnutelnosti, pod tlakem, jemuž se nedalo odolat, pro potřebu autora
a jen pro ni, pro jeho růst, a ne aby podalo obstojnou ukázkou obratnosti
a šikovnosti jeho prstů“*

(F. X. Šalda)

Úvod

I malé děti a dospělí s mentálním postižením mají velmi rádi výtvarné činnosti, objevují něco nového, získávají nové zkušenosti a experimentují. Učí se tvořivosti, prožívají zklamání i radost, skrývá se zde pro ně určité tajemství.

Dílo, které vznikne z jejich práce, ať už se jedná o podařené či nepodařené, je dělané s láskou a nikoliv za výsledkem „geniálního obrazu“ a to je pro tyto lidi důležité.

Výtvarná výchova, nebo – li činnost pro ně také může být jakýmsi uklidněním a odbouráním stresu, agresivity. Můžeme také říci že se jedná o neverbální komunikaci klienta, přičemž výtvarné umění chápeme jako konkrétní čin, který tu s námi zůstává a je to něco ,co je slovy nevyjádřitelné.

Při práci s mentálně postiženými, je velice důležitá trpělivost a snaha tyto lidi pořádkem motivovat. Mají často pocit, že něco nedělají správně, že malovat či kreslit neumí. Zprvu se bojí hodnotit svůj výkon, což zabraňuje a blokuje spontánní projev, který je při práci velice důležitý, aby se klienti při práci uvolnili, odreagovali se a nepřemýšleli, co dělají dobře či špatně.

Z mých vlastních zkušeností mohu říci, že jsem měla klienta, který nerad maloval, nechtěl používat barvy, aby se neušpinil, ve všem viděl špínu. Až jednoho dne jsem mu zavázala oči a řekla: „Vezmi si jakoukoliv barvu a maluj kdekoliv chceš..“ Opravdu přestal od té doby mít strach z barev a materiálů a sám měl radost, jak krásně jeho „obraz“ vypadal.

Výtvarnou činnost s mentálně postiženými bychom měli vždy začínat od nejjednodušších činností až po ty složitější. Vždy bychom jim měli na začátku předvést a ukázat o jakou činnost se bude jednat, s jakým materiálem se bude pracovat a poté ukázat jednotlivé kroky. Musíme dát ale pozor i na to, že spousta klientů, aby to měla opravdu zdařilé, bude sledovat to jaké to máme my a opět bude jejich spontánní projev blokován. Proto při práci klientům pomáháme a ukázkou činnosti neukazujeme.

Při každé činnosti je velice důležitá motivace. Vše samozřejmě záleží na stupni mentální retardace, proto vybíráme činnosti pro ně vyhovující.

V teoretické části se budu zabývat jednotlivými tématy. Začnu u psychopedie, kde nastíním kdo to vlastně osoba s mentálním postižením je, poté se budu zabývat mentální retardací, vyjmenuji jaké jsou nejčastější příčiny mentální retardace. Dále jaké máme základní stupně mentální retardace a něco málo zmíním také o prevenci aby k postižení nedošlo. Dále se budu zabývat tématem výtvarná výchova a arteterapie, která mě velice oslovila a chtěla bych se jí více věnovat i v mé práci. Kam budou patřit i témata jako např. - konkrétní cíle arteterapie a její cílové skupiny.

V praktické části jsem vymýšlela jednotlivé přípravy – metodické postupy pro práci s mentálně postiženými a realizovala jednotlivé výtvarné činnosti s prvky arteterapie. Pro ověření a realizaci jsem si vybrala tato zařízení : Ústav sociální péče Duha v Písku, kde byli klienti se kterými jsem realizovala jednotlivé přípravy a Sdružení SIMP (sdružení pro integraci mentálně postižených) v Praze. Obě tyto organizace mi vycházely vstříc mým požadavkům. Vzhledem k postižení mých klientů ve skupině jsem nemohla realizovat celý projekt, ale jen jednotlivé lekce, protože by neudrželi dlouho pozornost.

Přílohovou část jsem rozšířila o fotografie z jednotlivých pracích a o DVD s výtvarnou činností, kterou jsem s klienty realizovala. Vedla jsem ji v rozsahu 3 hodin s lidmi, kteří měli různá postižení s různými stupni a ukázku výtvarného projevu u jedné klientky s autismem.

Cílem mé bakalářské práce bude seznámit odbornou veřejnost zabývající se speciální pedagogikou nebo arteterapií s výtvarnými technikami a činnostmi s prvky arteterapie, které jsou vhodné pro jedince s mentálním postižením.

Teoretická část

1. Psychopédie

(z řec. Psyché = duše, paidea = výchova)

Jedná se o úsek speciální pedagogiky, který se zabývá příčinami, diagnostikou, výchovou a vzděláváním osob rozumově postižených, tj. osob se sníženým intelektem, se sníženými rozumovými schopnostmi neboli osob slabomyslných (mentálně retardovaných) a zkoumá zákonitosti jejich rozvoje (příčiny, projevy a společenské důsledky mentálního postižení) Psychopédie byla dříve nazývána Oligosfrenopedagogikou.

2. Mentální retardace

Definice: Mentální retardace (MR) – stav charakterizovaný celkovým snížením intelektových schopností, který vzniká v průběhu vývoje jedince a je doprovázen poruchami adaptace. Nedostatek v adaptaci na prostředí souvisí také se zpomalením, zaostávajícím vývojem, s omezenými možnostmi vzdělávání a s nedostatečnou sociální adaptací. Uvedené příznaky mohou mít různou intenzitu a mohou se projevovat samostatně nebo ve vzájemných kombinacích. Existují i další definice, které zohledňují např. IQ biologické či sociální faktory apod. Je to vlastně vrozený defekt rozumových schopností. Mentální retardace má tři základní znaky: nižší rozumové schopnosti, nižší schopnosti učení, ztížená sociální adaptace na běžné životní podmínky.

2.1 Nejčastější příčiny mentální retardace

1. Prenatální (50 – 60%)

- genetické – genové mutace (poškozené oplodněné vajíčko) – hrozí u žen starší 35 let, porucha 42 chromozomu – DS – Downův syndrom
- patologické těhotenství – toxické látky, záření, špatná výživa, úrazy, onemocnění placenty, inkompatibilita apod.

2. Perinatální (8%)

- abnormality plodu či porodních cest, (dřívější) klešťové porody...

3. Postnatální (32 – 42%)

- biopsychologické příčiny – epilepsie, úrazy mozku, záněty CNS
- sociokulturní příčiny – pseudooligofrenie – sociální oligofrenie

- demence – úbytek inteligence získaný až po dosažení určitého stupně rozumového vývoje

2.2 Stupně mentální retardace

Lehká mentální retardace (mírná duševní zaostalost) IQ 50 – 70 DEBILITA

U těchto dětí – dospělých je velmi dobrá integrace, nutná spolupráce s rodinou. Tento stupeň postižení bývá stanoven v předškolním věku či po nástupu do školy. Do té doby bývá dítě jen mírně opožděno v pohybových schopnostech a ani oblast prvních slov nemusí být enormně opožděna. Retardace je zjevná až na vyšších vývojových úrovních

- vychovatelnost, vzdělavatelnost (zvláštní škola, vyučení – jednoduchá zaměstnání)
 - opožděné těžkopádné myšlení (problém s logikou, abstrakcí)
 - mechanická paměť převažuje, řeč postižena v gramatické stavbě, slovní zásobě, dyslálie
 - infantilnost, snížená úroveň sebekontroly
- a) eretická forma – neklid, impulsivita, zvýšená pohyblivost, výchovné problémy
- b) torpidní forma – pomalost, těžkopádnost, výrazová chudost, stereotypní typy

Středně těžká mentální retardace (středně těžká duševní zaostalost) IQ 35 – 49% IMBECILITA

Opoždění vývoje bývá zachyceno již v kojeneckém věku, nejpozději v batolecím. Opožďuje se ve vývoji pohybovém, ale zejména ve vývoji řeči. Neuropsychický vývoj omezen, výrazně opožděn. Somatické vady méně časté x častý výskyt epilepsie. U většiny středně mentálně retardovaných lze zjistit organickou etiologii, je u nich přítomen dětský autismus či jiné vývojové poruchy.

- výrazné omezení rozumových schopností, vychovatelnost,
- vzdělavatelnost (jen někteří – pomocná škola, základy čtení, psaní, počtů)
- osvojení alespoň minimální slovní zásoby, řeč agramatická
- zvládají sebeobsahu, osvojení jednoduchých pracovních činností
- myšlení jednoduché, infantilní, paměť mechanická, motorika neobratná
- dráždivost, výbušnost, labilní chování

Těžká mentální retardace (těžká duševní zaostalost) IQ 20 – 34 IDIOCIE prostá

Toto postižení je zřetelné již od útlého věku. Ve většině případů jde o kombinované postižení rozumových a pohybových schopností, porucha zraku či sluchu různého stupně. Tyto děti bývají klidné, mají málo přidružených poruch chování. Jsou u nich velmi zřetelné stereotypní pohyby. Ve většině případů se nenaučí mluvit, nebo si osvojí jen několik slůvek. Prioritní u těchto osob je zvládnutí: komunikace (alternativní prostředky), sebeobsluha, porozumění běžným sociálním situacím.

Neurotický vývoj zcela celkově omezen, časté somatické vady – neurologické příznaky, epilepsie, výrazně omezená úroveň všech schopností. Tato diagnostika zahrnuje:

- těžkou mentální subnormalitu (vychovatelní)
- těžkou oligofrenii

Hluboká mentální retardace (hluboká duševní zaostalost) IQ pod 20 IDIOCIE hluboká

Totální poruchy všech psychických procesů, komunikace a řeč – rudimentální nonverbální, nebo nekomunikuje vůbec „zvířecí chování“ – neartikulované skřeky, grimasování, poruchy vůle a citu, porušení afektivní sféry, sebepoškozování, velmi omezené možnosti výchovy a socializace, velmi omezené u jednotlivců jednoduché návyky sebeobsluhy - vyměšování, snaha po něčem sáhnout (individuální péče)

- neosvojí si ani základy řeči, porozumění řeči – často velmi malé
- citlivé reakce na taktní podměty a zvuk
- libost a nelibost dávají najevo úsměvem nebo pláčem jako nejmenší děti

2.3 Diagnostika mentální retardace

Diagnostika vede k rozpoznání výchovně vzdělávacích opatření, která se týkají postiženého jedince. K diagnostice jsou přiřazeny určité metody podle kterých by se měli pedagogové řídit, důležitá je přítomnost lékaře, psychologa, speciálního pedagoga, sociálního pracovníka

Metody – rozpoznání stavu probíhá za využití různých vyšetření a diagnostických metod.

- rodinná, osobní anamnéza
- pozorování – zjevné a skryté

- ústní a písemné zkoušení
- explorativní metody (dotazník, rozhovor)

Další vyšetření

Wyšetření prostředí

- rodinného
- školního – pokud dítě navštěvuje nějaký typ školy
- geomorfologického prostředí

Speciální vyšetření

- vyšetření motoriky dítěte
- vyšetření citové oblasti
- vyšetření smyslových orgánů
- vyšetření řeči dítěte
- vyšetření intelektu
- vyšetření laterality
- v některých případech i vyšetření školních výsledků

Etapy práce

1. Vstupní – shromažďování materiálů a údajů, zařazení do odpovídajícího druhu zařízení, sledujeme minulost a mimorodinné vztahy
2. Adaptační – zpřesňování charakteristiky, přizpůsobení nárokům, sebeobsluha, snášení odloučení od rodiny, návyky, dovednosti
3. Průběžná – příčiny výchovných problémů, zvláštnosti poznávacích procesů
4. Závěrečná – předpoklady pro praktické uplatnění, navržení profesní přípravy, osobní charakteristika

2.4 Prevence mentální retardace

Spadá nejen do lékařské oblasti, ale také do psychologie, sociologie, školství, kultury, ekonomiky a právní oblasti.

EUGENIKA – nauka o zlepšování dědičného zárodku a vývoje => neměla by se zaměřovat na násilnou biologickou selekci, měli by zajišťovat každému jedinci možnost morálního života, ale podle zásad:

- zásada vhodného výběru partnera (tím se myslí bez vady atd.)
- zásada tělesného a duševního zdraví

- zásada respektování lidské důstojnosti

Je třeba upozorňovat nejen rodiče ale i mládež na negativní vliv drog, alkoholu, kouření, utišující preparátů, léků, záření v těhotenství, ale i na civilizační vlivy.

2.5 Integrace mentálně postižených

V našich podmínkách je již zcela běžná integrace osob s mentálním postižením už v předškolním věku. Na ZŠ jsou možné dva typy integrace.

1. pokus o „úplnou integraci“ – je prováděna převážně na alternativních školách (přijímány děti s různým typem a stupněm svého postižení, tak aby poměr postižených ke zdravým jedincům byl stejný jako v běžné populaci)
2. „mísení při okraji“ – integrace dětí s mírnějšími stupni postižení

Výhodou integrace dětí do běžné školy je více příležitostí osvojit si sociální dovednosti, mají více podnětů z okolí, ale i soužití mezi zdravými jedinci. Zřejmě mu ale bude poskytnuto méně individuální pedagogické péče. Speciální školy naopak pomohou a mohou nabídnout speciální přípravu a přístup, speciální pomůcky, postup, ale i jiné služby (logopedie, rehabilitace), ale za to méně vzorů běžných sociálních dovedností a možností komunikace se zdravými jedinci.

Integrační výuka by měla pokračovat i po skončení školní docházky, formou chráněných dílen, chráněného či podporovaného bydlení apod.

3. Přehled zařízení pro mentálně postižené

Při speciálních školách se zakládají speciálně – pedagogická centra a pedagogicko – psychologické poradny – poradenství a diagnostické instituce.

Zařízení pro osoby s mentální retardací volí rodiče sami (návrh může dát lékař, rodiče, psycholog..), o přijetí rozhodně ředitel.

Máme několik druhů zařízení do kterých můžou osoby s mentální retardací chodit, rozlišujeme je podle druhu :

Zdravotnická zařízení

- rehabilitační jesle – pro všechny opožděné děti od 1 do 3 let

Sociální zařízení

- ústavy sociální péče, denní stacionáře (nadace, církve), chráněné dílny (možnost zaměstnání), chráněné bydlení
- ÚSP – denní, týdenní, roční/ celoroční (pro děti zbavené povinnosti vzdělávání) podle věku: pro děti (do 12 let pro obě pohlaví)
pro mládež (12 – 26 let, oddělené podle pohlaví)
pro dospělé

rozdělení v ÚSP : skupiny výchovné, výchovně – pracovní, pracovní - výchovná

Školská zařízení

Zákon č. 399/1991 Sb. o speciálních školách

- speciální mateřská škola, zvláštní škola, pomocná škola, zvláštní odborné učiliště, speciální a praktické rodinné školy

4. Výtvarná výchova

„Výchova předškolních dětí je důležitou součástí výchovně vzdělávací práce s dětmi. Účinně přispívá k jejich harmonickému rozvoji. Jejím posláním je umožňovat dětem přirozeným, přiměřeným a rozmanitým způsobem rozvíjet jejich zobrazovací a tvořivé schopnosti. Dítě by při své tvořivé činnosti nemělo být omezováno – jeho myšlenky, nápady a představy by neměly být stále didakticky usměrňovány dospělým člověkem, který je již vzdálený dětskému světu. Dospělý si často ani neuvědomuje, jak neblaze na dítě působí svými požadavky. Vezme dítěti elán, chuť k činnosti a radost ze svobodného výtvarného projevu.“¹

To platí i při práci s mentálně postiženými lidmi. Z mých zkušeností mohu opravdu říci, jak výtvarná výchova psychicky působí na oblast citovou, volní, odbourává pocit strachu, agrese či frustrace, proto se mi opět líbila citace z knihy od Dagmar Razakové ze str. 7, která říká: „Pro výtvarnou výchovu to znamená hledat možnosti a způsoby, které by zcela přirozeně pomáhaly dětem při zobrazování světa, jenž je obklopuje, ale i z jejich vnitřního dětského světa, vytvářeného z jejich snů, nápadů, představ a fantazie. Svět pohádkových představ se v tvořivých činnostech dětí stále prolíná se světem skutečným“.

Důležitá je jak pro děti, tak pro osoby s mentálním postižením velká motivace, aby měli snahu a zájem něco dělat a na nás jako pracovníky přes výtvarnou výchovu, je mít s nimi trpělivost a věřit že jednou přijde ten moment, kdy se nebude bát ničeho a „jeho“ kresba bude opravdu spontánní.

„Zároveň je to i prostor, podobně jako třeba malování prsty, aby rozeznali rozdíl oproti „špíně“ či výkalům, aby hlínu uchopily s dostatečnou důvěrou. Hlína se dá i krájet a dovedou to i děti, které mají problémy s krájením jídla. Pokouším se také vzbudit otevřenější projev agresivity, třeba tím že dítěti nabídnu těžkou palici.“²

Samozřejmě se ale musíme koukat i na to jaký stupeň mentální retardace jedinec má, na jeho schopnosti a dovednosti.

„Později jsem už i dovedla určit přesně, které děti jsou autistické, podle podobnosti jejich přístupnosti či odmítání výtvarných prostředků. Nástroje používají jako autistické předměty či stereotypy nebo se na ně upřeně dívají, zdánlivě zkoumavě, ale bez skutečné zvědavosti. Chybí jakákoliv koordinace ruky a oka a znaky vytvářejí s naprostým nezájmem a apatií. Ti, kteří dovedou řádně používat výtvarné materiály, jsou schopni i soustředěné koordinace oka a ruky, ale zcela se zrakem vyhýbají lidem. Kreslí rigidní pruhy, často přejdou k oblouku pruhů anebo pomalují celý list jednou barvou a pokud nejsou přesunuti jinam, pokračují v tom samém jinou barvou *do nekonečna*.“³

¹ RAZAKOVÁ, Dagmar. *Kreslíme, malujeme, modelujeme*. 5. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982. str. 7

² CASEOVÁ C, DALLEYOVÁ T. *Arteterapie s dětmi*. 1. vydání. Praha: Portál, 1995. str. 35.

³ CASEOVÁ C, DALLEYOVÁ T. *Arteterapie s dětmi*. 1. vydání. Praha: Portál, 1995. str. 44

5. Dětský výtvarný projev zdravého a postiženého jedince

I. Vznik a podstata spontánního dětského výtvarného projevu

Spontánní = samovolný, neřízený dětský výtvarný projev

Kresba je nedílnou součástí vývoje dítěte, souvisí se vznikem osobnosti, představuje přirozený projev dítěte, projev potřeby seberealizace, způsob osvojování světa. Prostřednictvím výtvarného projevu dítě poznává svět, racionálně i emocionálně třídí své poznatky o světě, představy, vztahy, formuje myšlení. Kresba představuje ovládnutí zkušenosti, osamostatňování, „oddělení“ od automatického prožívání světa.

Realita = inspirační zdroj dětského výtvarného projevu; ovlivňuje psychiku dítěte, probouzí představy a city, stimuluje k aktivní činnosti

Dětská kresba

- subjektivní odraz objektivní reality (interpretace vnímané skutečnosti a představ)
- věkově podmíněná
- typologicky podmíněná
- ovlivněná kulturními faktory (výchova, výtvarná kultura, sociální a společenské prostředí dítěte)
- způsob zobrazení: znak – neodpovídá ani skutečnosti ani vjemu
- umocnění dominantních rysů představ a vjemů

představa ↔ kresba

obsah kresby = téma, myšlenka, pocity, city, hodnotící postoje, výchova

Kresba – není jen odrazem vnímání, postojů, myšlení, citů, představ, je to část odrazu osobnosti dítěte

„Už před prvními zdařenými čmáranicemi provedenými na papíře stojí zjištění, že v našem hmotném okolí lze působit změny, které mají trvalý charakter.“ Toto „navázání kontaktu“ (ničivá fáze) je pociťováno jako zvlášť příjemné. J. Uždil

Podle H. Reada dítě prostřednictvím symbolů a znaků kresby uniká realitě, chce vytvořit něco pevného, osobního. Read chápe kresbu jako produkt přírody.

Jelikož kresbou dítě provádí operace třídění informací z chaotické světa vjemů a jejich transformaci do znaku, spíše než o úniku z reality můžeme hovořit o způsobu jejího zpracování. Dále se dá říci, že čím více se dítě přizpůsobuje svému okolí, tím více jsou jeho kresby „realistické“. Zde je namístě uvědomit si, nakolik je výchovné působení snahou o přizpůsobení dítěte společnosti a stavu světa, a nakolik jde o podporování individuálních schopností a sklonů, kterým se musí přizpůsobovat okolí.

II. Stadia vývoje dětského výtvarného projevu⁴

„Můžeme se setkat s rozdílným členěním DVP, kdy autor věnuje více pozornosti některé z níže uvedených stádií, toto členění vychází z maximální snahy o zhuštění kategorií tak, aby odpovídaly věkovým kategoriím. Každé dítě má své tempo a strukturu vývoje, následující posloupnost stádií vývoje je společná všem dětem, a to i přes rozdílné kulturní zázemí.“

Jednotlivá stadia jsou nutná pro bezproblémový vývin jedince, rozhodně je nepřipustné „pomáhat“ dítěti kreslit, pokoušet se „pomoci“ přeskočit některá období, je to podobné jako nenechat dítě lézt, protože „už má chodit“.

1) stadium čmáranic – dítě projevuje radost z nesmazatelné stopy, čáry jsou dynamické, energické; kruhové čmáraní, jednotlivé čáry nejprve stejného směru, pak zřetelně rozdílného, tečky, kupení teček nebo krátkých čar; (1 – 3,5 let)
je bezpodmínečně nutné umožnit dítěti dostatek prostoru a nezávadného materiálu ke kreslení, např. kresba suchými křídami lisovanými do roubíků, speciálními kreslicími koulemi (dítě je může držet v dlani a nepokouší se tlačit prsty), nebo obyčejným klacíkem do mokrého písku

2) stadia prvotního obrazu (názorné stadium, 2 – 5, 5 let)

2a) vkládání obsahu – nejprve je obsah dodatečně vkládán do kresby na základě zjištěné podobnosti s nějakým reálným jevem, často je obsah i několikrát měněn, později dítě začíná kreslit s předem daným cílem: „Nakreslím kolotoč...nakreslím jak svítí sluníčko...“; první kresby s obsahem mívají kruhové formy

2b) grafické znaky (typy) – „naivní dětský realismus“ – pomalu se vytvářejí první znaky pro člověka, slunce, dům, strom, psa, kouř, které se vyvíjejí postupnou strukturalizací, kombinací prvků, péčí o detaily

3) vizuální realismus (od 5 – 7 let)

- mezi jednotlivými postavami a předměty vznikají vztahy, postavy se profilují, získávají atributy pohlaví, věku, zaměstnání, postupně se řeší proporce, prostor, charakterizace
- po 7., 8. roce věku, dítě je omezeno svými představami a grafickými útvary (typy);

4) krize DVP (od 8 – 10 let; věková hranice, která byla dříve až kolem 10. roku věku, je v současnosti posunuta, patrně vlivem obrazových vzorů z médií)

- zastavení vývoje ve fázi bezradnosti

Krize DVP

- rozvoj kritičnosti, dítě si uvědomuje rozpor mezi vlastním zobrazením a realitou, je frustrováno tímto rozporem
- dominantní racionální poznávání vychyluje rovnováhu vývoje jednotlivých složek dětské osobnosti; se vstupem dítěte do školy se zvyšují nároky na paměť, logické operace, maximální přizpůsobování prostředí a mnoho dalšího,

⁴UŽDIL,J.: Čáry, klikyháky, paňáci a auta /Výtvarný projev a psychický život dítěte, Praha:Portál, 2002

- krizový výtvarný projev je charakteristický popisností, neinvenčností, nevýtvarným zobrazením prostoru, přejímáním vzorů, většinou pokleslé provenience, obkreslováním, ztrátou radosti z tvorby
- kresba a malba se vzdávají typicky dětských prostředků, představa je upozaděna nápodobou ať skutečnosti nebo převzatých forem
- ideoplastická reprezentace světa s fyzioplastickými prvky zobrazení – chybí slohová jednota
- uvědomění nedokonalosti vede ke ztrátě zájmu o kresbu
- obsah a forma nemají jednotu, přejímají se i prvky forem
- obrázková „galantérie“, povrchní vizuální realismus

III. Charakteristické znaky DVP⁵

„Fakt, že ... dětská kresba není prostým spodobněním jevu, tak jak tomu slovu rozumějí dospělí, vede každého učitele k většímu respektu k legitimním zvláštnostem prvotního dětského vyjádření.“ J. Uždil

Znaky DVP jsou typické zvláštnosti, které vznikají jako logické vyústění myšlenkových pochodů dítěte. Nelze je považovat za chyby, které by měly být pedagogickým působením opravovány. Plně odpovídají vývoji osobnosti dítěte. Je dobré si uvědomit, že někdy je stejně důležité to, co dítě vynechá, jako to, co nakreslí, tedy i prázdno mívá svůj význam.

Jistotu v kresbě zabezpečuje opakování znaků a motivování k vytváření nových grafických znaků, které se děje kombinováním, zpřesňováním stávajících znaků a nahrazováním novými.

Naivní realismus	- jednoduchost, úspornost tahů, prováděná linie je definitivní
	- zobrazování věcí a zvířat v profilu
	- zobrazování věcí důsledně vedle sebe, bez překrývání, i za cenu deformace

Intelektuální realismus	- zájem o funkční a pro dítě zajímavé detaily
	- transparence (rentgenové vidění, průhledná stěna domu)
	- výtvarné vyprávění – celá řada epizod v jedné ploše, pásu, kruhu...

- neproporčnost, deformace – nadsázka, zjednodušení
- expresivita, uvolněnost
- vytváření grafických znaků, typů – určité podoby lidí, věcí, stromů, zvířat
- ožívování neživých předmětů – personifikace
- naklánění kresby ve směru písma, zakulacování úhlů – grafoidismus
- přenášení lidských znaků na zvířata – antropomorfismus
- R princip - „kříž“ – ostré odlišení dvou směrů (rukou na tělo, naznačení ukončení těla, nasazení komína apod.)

⁵ Uždil, J. *Výtvarný projev a Výchova*, Praha: SPN, 1974

- rytmus, opakování a symetrie – základy kompozice, jsou dítěti vrozené (tep, dech, symetrie postavy); přítomnost těchto prvků svědčí o přirozené integraci tělesných a duševních složek
- zmnožení detailů (okna, prsty, knoflíky...) – zobrazovací automatismus -
- základ nepravého ornamentu, přezdobování:

1) výzdoba zakrývá mezery v představivosti a myšlení

2) tam, kde dítě nevysleduje funkčnost, složitý tvar (např. čísla na hodinách, kola autobusu apod.)

3) libost z motorické činnosti, zanechávající stopu

Kolorit

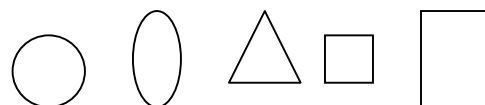
- barva souvisí s předmětem – realistická představa o předmětu
- neurčité barvy, např. fasády domů, se promítají do volné barevnosti
- častější používání teplých barev pro vyjádření příjemných věcí
- výjimečné používání barev:
- individuální paleta u některých dětí, oblíbenost některých barev
- barevná nadsázka
- barevné slyšení
- defektní používání barev:
- barvoslepost
- citové nebo mentální problémy

Zobrazení člověka

1) „hlavonožec“ – kruhová forma s detaily obličeje

třásňovité nohy zřetelné, detaily (čepice, vlasy, brýle...), ruce vyrůstají z nohou nebo z hlavy

2) trup – později
nebo lahvový tvar

3) rozlišení mužské a ženské postavy, jejich vztahu

- naznačení pohybu
- gesto
- profil, nejprve zvíře, pak člověk, tzv. smíšený profil (z profilu jsou např. jen chodidla), oko vždy en face
- pokus o zachycení duševního hnutí

Prostor

- ortoskopie – na jedné scéně jsou věci a postavy z různých pohledů, z profilu, zeshora, en face
- rozpor se zrakovou zkušeností, logika znalostí věcí a jejich funkčnosti převažuje nad zrakovou logikou dospělých

1) rozlišování země a nebe – okraje papíru

2) základní čára – co na ní nestojí, lítá; vše je k ní kolmo (R-princip); někdy je prodloužena podél bočního okraje papíru, pokud nestačí jeho délka; z.č. pokud se nemění, stává se brzdou vývoje, neumožňuje posun v řešení kompozice

- složité scény – v pásech nad sebou; tzv. intelektuální horizont – pás vymezující prostor „ještě země“
- transparence – průhlednost domu, knedlík v břiše
- perspektiva významová i obrácená

IV. Symbol v DVP a jeho interpretace

Grafický symbol je nejpřirozenějším prostředkem sebe prezentace dítěte ve světě. Jeho vytváření dítě věnuje zvýšenou pozornost zejména v době, než ovládne řeč a písmo. I tehdy však zůstává mnoho skutečností a pocitů, které nelze sdělit slovem, zatímco obraz, nevědomý symbol složitých pocitů umožní „vypořádání se“ se skutečností. Tvar, ostrý či oblý, barva výrazná nebo špinavá...zastupují symbolicky nebo metaforicky vztahy mezi dítětem a okolím.

Některé symboly vypovídají o dítěti více, dítě se do nich „promítá“, rozkrývá vztahy s okolím, které by nedokázalo, a ani nechtělo popsat či vysvětlit. Podle Jaromíra Uždila si všímáme těchto nejznámějších a nejzákladnějších symbolů na kresbě dítěte:

Postava - dítě promítá do postavy své představy o sobě

Hlava – centrum „já“

Nos – falický symbol

Uši – schopnost slyšet, poslouchat, uslyšet něco

Vlasy – sexuální atribut

Ústa – komunikace, řeč, potrava, erotika; vyceněné zuba- agresivita, sevřená ústa bez úsměvu - napětí

Jazyk – nevyřešené sexuální problémy

Silné rty – smyslnost

Ruce – sociabilita; rozpažené ruce hledají oporu, ruce za zády něco skrývají, velmi malé ruce - bezbrannost

Prsa – dítě se zabývá sexuálními otázkami

Zdůraznění nějaké části – zvýšená pozornost sama sebe nebo okolí k té části těla

Velikost postavy – příliš velká postava – sebe přecenění, velké ego, touha být středem pozornosti, snaha skrýt svůj pocit nedostatečnosti – příliš malá postava – sebe podceňování, umenšování svým okolím, nedůvěra, strach, úzkost

Oblečení - mnohovýznamové; teplé oblečení může vyjadřovat pocit chladu v citech, knoflíky, kapsy aj. zdobné prvky zvyšují hodnotu postavy, pokud je jich příliš, odráží závislost; klobouk, dýmka, kravata – mužské atributy, sexuální symbol

Nahá postava – do 7 let normální, zhruba od 10 let vytrvalé zobrazování nahé postavy odráží asociální, patologické chování

Pohádková postava nebo povolání: promítnutí svých tužeb o sobě

- princezna – pasivní bytost, okrášlená, snaha líbit se, být přijímána

- policista, kovboj – moc, síla zvítězit v boji, být v akci, zachraňovat, agresivní postava, snaha dodat si kuráž a význam; čím víc je ozbrojen, tím větší vlastní nejistota

- klaun – špatná adaptace na školní systém, sklon k depresím

- rytíř – bojovník dobra, ochránce, strážce hodnot

- drak, příšera, čert – schopnost zastrašit, získat respekt, vypořádání se se strachem, ale také sympatická, oblíbená postava, dramatický prvek
- námořník – touha uniknout od skutečnosti
- král – moc, bohatství
- čarodějnice – obávaná i sympatická bytost
- zmrzačené postavy – konflikt, problém: např. nezobrazení „problematické“, ubližující ruky, nebo její deformace, zmenšení; často jsou zmrzačeny nebo začmárány nebo vůbec nezobrazeny postavy, s nimiž má dítě problematický vztah, žálí na něj, nenávidí ho, je to způsob „vyřízení si účtů“, způsob jak se osoby zbavit

Kresebné testy:

„Arteterapie pracuje s výtvarným materiálem na projektivně – symbolické, ne pouze v jednoduché klasifikační rovině, kde se „zaškrtávají“ jednotlivé položky v kresbě, zejména v kresebných testech. Kresebné testy jsou mezi psychology a psychiatry velmi oblíbené. Užívají se pro diagnostiku kognitivních schopností, úroveň jemné motoriky, senzomotorické koordinace, schopnosti vizuální percepce, ale i pro diagnostiku psychických procesů u dětí a dospívajících.“⁶

Kresebné testy máme např.:

Dům

prostřednictvím stavby dítě kreslí sebe a svoje postavení v rodině

- dům je místo bezpečí, zároveň je i otevřeno vnějšmu světu – okna, dveře
- cesta k domu – spoj s okolím
- otevřená okna či dveře – komunikace s okolím
- množství oken – velká rodina
- dům jako pevnost, hrad – defenzivní znázornění o těle
- dům jako zámek - ideální útočiště

Strom

symbol sama sebe, růstu, kontaktů s okolím, vyrovnání se s minulostí

- je běžné, že dítě během svého vývoje kreslí různé stromy
- větve – dostředivost / introvert, odstředivost / extrovert; větve mohou být i jako gesto paží – rozpažené či svěšené; spleť větve ukazují na sklony ke lhaní
- kmen – stabilita svého „já“; suk nebo poranění kmenu odkazuje na nějaké (nevědomé) trauma, problém, s nímž se dítě nevyrovnalo, např. rozvod rodičů, čím níže na kmeni, tím hlouběji v minulosti
- vzrůst – sebevědomí
- kořeny – vědomí své ukotvení v rodině
- zprvu svislá linka s kolmo nasazenými větvemi, odděluje se květina
- později používá kosé úhly a postupně přibývá větvíček
- dělení na listnatý a jehličnatý strom

Zvíře

– opět představuje samo dítě a jeho vztah k okolí

⁶ ŠICKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 1. vydání, Praha: Portál, 2002. str. 104

- pes – dvojakost významu: pes je věrný, mazlíček, poslušný, ale také kouše, štěká; pes na vodítku – relativita svobody
- divoké šelmy – strašlivá zvířata obvykle zpodobňují otce, jehož se dítě bojí
- ptáci v hnízdě – domov; ptáci v letu – jistý stupeň mysticismu
- ryby – pohoda a štěstí, ale i ryba jako oběť na udici
- zpočátku se odlišují od člověka jen horizontální polohou
- profilová kresba – zvířata kreslena z profilu s hlavou z ánfasu
- hrdinové z pohádek jsou často kresleni vytyčeni na dvou nohách
- větší počet nohou je někdy opravou chybného detailu, nebo naznačením pohybu

Fantastické bytosti – odráží úzkost dítěte, ale také bývají často motivovány filmem, vyprávěním

Dopravní prostředek – automobil, loď, vlak, letadlo – jsou častými prvky v dětské kresbě

V. Diagnostika DVP a její úskalí

Dítě většinou kreslení baví, nemusí se do něj nutit. Kreslí to, co má rádo, co ho zajímá nebo trápí. Při interpretaci je důležité to, co se v kresbách dítěte opakuje, pomáhá co a jak dítě komentuje, dítě často nenakreslí něco, co vysvětlí, ale není žádoucí se dítěte vyptávat co a proč nakreslilo, aniž bychom mu poskytli možnost „nevysvětlovat“, ponechat si tajemství, neboť při další kresbě si dá pozor, aby o sobě nic nesdělilo, ztratí se důvěra v symbol. Nezapomeňme, že kresba je komunikační prostředek, dítě kreslí to, co nedokáže pochopit nebo vyjádřit.

Někdy je pro interpretaci důležité právě to, co dítě nezobrazilo, co vynechalo. Kresba není náhodná, pramení ze zkušeností, zážitků a představ autora, promítají se v ní vědomá i nevědomá přání, tužby, představy, cíle, hodnoty...

Diagnostické možnosti kresby

-
- 1) úroveň psychomotorického vývoje
- 2) intelektová úroveň
- 3) osobnost dítěte
- 4) sociální adaptace
- 5) zdraví a psychické problémy

ad1) někdy se motorika a psychika nevyvíjí rovnoměrně, špatný grafický projev může ukazovat na problém v motorice, např. opoždění motorického vývoje, mentální úroveň se pak musí zjišťovat např. ukazováním;

ad2) kresbu nutno brát pouze jako doplňkovou metodu ve zkoumání inteligence, už z výše zmíněného důvodu; často se jako inteligenční pokrok uvádí zmnožení prvků, ale toto hodnocení nebere v úvahu různé druhy inteligencí a výtvarné citění; dítě může zobrazit úsporně a výstižně bez použití detailů;

ad3) podle síly čáry, přímosti nebo oblouků linky, jednoduše nebo přerušování, podle velikosti zobrazovaných předmětů a postav, umístění, propracovanosti detailů, řešení celku atd. můžeme z dětské kresby vyčíst povahové rysy, typ osobnosti, úroveň sebevědomí, emocionální jistotu, vztahy s okolím; kresba dále vypovídá o výtvarné

zkušenosti dítěte, smyslu pro humor, kreativitě, v tématech nebo symbolech kresby se objevují zážitky dítěte, přání, záliby, sexuální sklony; podle směru zaplňování plochy lze odhalit leváctví

- rovina výrazová – dynamika kresby

- rovina symbolická – obecně sdílená zkušenost (ale také zde může být individuální symbolika);

ad4) vztahy s okolím, v rodině, ve škole, komunikativnost x uzavřenost; sociální situace rodiny ve společnosti;

ad5) kresba dítěte může odhalit i týrání, sexuální zneužívání, depresivní sklony a vážné psychické onemocnění nebo postižení; nebo třeba i nedoslýchavost

a) mentální defektivita – zpomalení vývoje intelektu, citů, vůle

- projevuje se chudostí, nefunkčností, dekorativností, bezradností při členění ploch, nejistotou ve zpracování

- apatické (kreslí netečně, apaticky) x neklidné dítě (často výbušné, kreslí bez zábran a bez ohledu na formát)

b) neurózy – neprojevuje se nápadně – nechut' ke kreslení / někdy je to ovšem naopak, právě kresba umožňuje dítěti šifrovanou (tedy skrytou) komunikaci nebo únik z problematické reality

- obava z autority, úzkost ze samostatného řešení, nejistota, která se třeba tolik neprojevuje ve verbálním projevu

- mnoho malířů trpělo neurózami! Není divu, velká citlivost je také velkou zranitelností.

- úzkostné dítě: nejistá kresba, čára není suverénní, ale hledaná (črtání), vlasová, předkreslovaná, opravovaná, řešení formátu nešťastné

- dítě kompenzující si psychotraumatické zážitky – bájevé lhaní, dramatické scény;

- za optimistickou kresbou se může skrývat dítě, které předstírá to, po čem touží

c) organické poškození mozku (CNS), mírná mozková dysfunkce

- nemusí být porušen intelekt

- toporná K, silný tlak na kreslířský nástroj, roztřesená linie, impulzivní tahy i zesilování tlaku, rozbité proporce

- „odpočívající“ body

- dítě se kresbě vyhýbá, cítí neumělost – špatná motorika, nepořádné, ušpiněné práce

- výkyvy ve výkonu

d) psychické onemocnění – vedou k hrubším poruchám psychiky (epilepsie, schizofrenie) – nápadné projevy

Nejčastější kresebné testy: kresba postavy, rodiny, stromu

Shrnutí, co na DVP hodnotit, respektive čeho si všimat při diagnostice:

téma-forma-obsah-kompozice-barevnost-technika provedení

vedení linky – síla, rychlost, směr, kontinuita; (technika)

kresebnost – barevnost – výtvarné inklinace, převažující barvy, míchání barev, uvolněná práce s barvami x kolorování, stínování; (výtvarné inklinace)

velikost, umístění, proporce – zaplnění prostoru, vyvážení, členění, rytmus, proporce prvků; (kompozice)

výběr tématu, prvků – výběr a způsob zpracování, proměna prvků, opakování; (téma a obsah)

detaily, zjednodušení – popisnost, způsob ztvárnění, jak je co nakresleno, zaplněnost, podstatné x doplňující, vše, co je a nebo není na obrázku; (forma)

Intelligence a úroveň kresby

Posuzovat inteligenci jen na základě kresby je zavádějící, dítě někdy potřebuje kresbu doprovodit vysvětlováním. Diagnostikování dítěte z kresby je nejednoznačné, je nutno opírat se o další metody a jejich kombinace.

1) nezájem dítěte o K – nedostatek vztahu k okolí, nedostatek schopnosti soustředit se, nedostatek sebevědomí, nedostatek podnětů

2) stereotypní projev – opakování vytvořených typů ukazuje na mentální defekt

3) problém se syntézou jednotlivých částí obrazu – duševně zaostalé dítě

4) regrese grafických prvků – demence

Co vlastně chápat pod pojmem intelligence a jak ji objektivně posuzovat, jestliže škála schopností je tak široká – různé druhy schopnosti přizpůsobit se danému prostředí: osvojit si pojmy, schopnost logicky myslet, předvídat, usuzovat, mít představivost, vycházet s lidmi, řešit problémy, konstruovat, kombinovat, analyzovat, provádět syntézy.

! OPATRNOST V DIAGNOSTICE!

EXISTUJÍ RŮZNÉ TYPY DĚTÍ, RŮZNÉ TYPY VÝTVARNÉHO VÝVOJE, KOLÍSÁNÍ KVALITY VÝTVARNÉHO PROJEVU JE BĚŽNÝ JEV.

Nebezpečí analýzy a interpretace

Užití jedné metody = žádná vypovídací hodnota

Jedna kresba = zavádějící informace

Vlivy na DVP (z pozice dítěte)

- únava
- motorické obtíže
- momentální rozpoložení
- bezprostřední zážitky
- nálada
- kopírování vzoru
- mediální kultura
- přijímání či odmítání kresebného projevu dospělými nebo vrstevníky
- zkušenost – zážitky, pozorování, prostředí
- talent
- intelligence

Vlivy na hodnocení DVP (z pozice učitele)

- vzdělání

- vyzrálost osobnosti
- zkušenosti
- intuice
- citlivost
- informace o dítěti
- inteligence
- projevy dítěte – chování, jednání, rozhovor

VI. Individuální výtvarné typy podle DVP⁷

Uvedené kategorie výtvarných typů dětí jsou samozřejmě propustné, nejvíce dětí je smíšeným typem, některé děti určitým typem pouze procházejí. Výtvarná typologie vychází z osobnosti dítěte, některá dělení jsou prokázána i u dětí slepých od narození a u slabozrakých.

Extrovert – extravertně-objektivní

- snaha o vystižení zobrazované věci s naznačením jejích důležitých a méně důležitých věcí
- enumerativní typ – prování výčet znaků
- později – snaha vystihnout proporce, situaci v prostoru a barvě odpovídající skutečnosti
- ještě později – plasticitu a osvětlení; enumerativní přístup se mění na objektivní zájem o věc, může být na újmu niternějšímu vztahu k ní
- kresba udivuje zevrubností, „správností“, méně výtvarným řešením
- „specialisté“ na auta, lodě, koně, princezny apod.

Introvert – introvertně-expresivní

- zpracování silně emotivní zážitků
- téma se neopakuje často
- neklasická témata, dítě musí vysvětlovat: to jsem já, jak..., ale většinou nerado vysvětluje, co nakreslilo
- každý výtvar je zápasem o ucelenou představu – proporce nejsou rozhodující, ani reálné barvy a detaily
- nerealistické prvky, bezprostřední působení obrázku
- často smysl pro modelování

(Viktor Löwenfeld:)

Vizuální typ /extravertně vizuální/

- zrakově zaměřený, převážně extrovert
- prostřednictvím kresby si přibližuje svět
- lpí na tvarově zajímavých vlastnostech věcí
- často lomí barvy, aby se přiblížil skutečnosti

⁷ R. Davido: Kresba jako nástroj poznávání dítěte, Portál 2001

Haptický typ /introvertně haptický/

- převážně introvert; promítá do obrázků svůj vnitřní svět
- používá čisté barvy, pracuje s nimi plošně, v neilustrující hodnotě

Převažující typ mentální činnosti	Psychologický typ	Kategorie podle typu kresby
myšlení	extravertní introvertní	enumerativní organická
cítění	extravertní introvertní	dekorativní imaginativní
čítí	extravertní introvertní	vcit'ovací expresionistická (haptická)
intuice	extravertní introvertní	rytmický celek strukturální forma

- dekorativní účinek, odhad rozdělení populace: vizuální typ $\frac{1}{2}$ lidí, haptický typ $\frac{1}{4}$, smíšený typ $\frac{1}{4}$

(Jaromír Uždil:)

Typ syntetizující

- vyjadřuje syntézu zobrazovaných znaků ve věcné rovině – vztah mezi figurami, proporcemi, prostorem, předměty, znaky
- vyj. syntézu v rovině formální – jednota koloritu, rukopisu štětce, rytmu linií
- pokouší se zachytit neviditelné vztahy
- řeší pojednání plochy

Typ analyzující /s malou schopností syntézy

- nekomponuje, nezajímá se o celek
- obr. není svébytný
- popisující, deskriptivní
- někdy udivuje až přesným popisem určitých věcí, které zná nebo má rád

(Raoul Trojan) podle volby prostředků:

grafický typ – převážně kresebný styl, nejraději se vyjadřuje černou a bílou

malířský typ – používá nezvyklé tóny, napřed řeší barvu, pak teprve tvar

plastický typ – rád kreslí, myslí na prostor, tvar, objem, nerad používá barvy

výtvarně konstruktivní – kreslí, vyniká fantazií a představivostí, je víc precizní než výtvarný

Herbert Read použil Jungovy psychologické typy, typy mentální činnosti a k nim přiřazoval stylisticky roztríděné kresby:

3 typy podle umělců Bauhausu:

- 1) impresivní (východiskem výtvarné práce jsou smysly)
- 2) expresivní (východiskem je vlastní vnitřní svět)
- 3) konstruktivní (základem je logická úvaha)

Žádný typ není přesně zařaditelný, ve třídě jsou různé typy dětí, individuality, nelze mechanicky přistupovat k diferenciaci žáků podle uvedených hledisek. Znalosti typologie je třeba využívat v zadávání témat, technik, způsobů práce a samozřejmě při hodnocení.

VII. Zvláštnosti DVP⁸

Obsah dětských výtvarných prací – kreslí a malují důsledně „lidský“ okruh zájmů – paňák i dům, strom, květiny, slunce – vše podstatné co jej upoutalo a „důležité“ věci. Mohou to být pouhé znaky – jablko je kulaté, strom svislý, lidé mají hlavně oči a ústa. Postupem času a zkušeností dítě přibírá grafické znaky a uplatňuje je. Vyskytuje se v nich i řada zvláštností pro děti stejného věku typických.

Difusní charakter – kresba je rozptýlena po celé ploše (období náhodných zdarů)

Pravouhlost – u nejmladších dětí – přisazování linií v pravém úhlu

Transparentnost – přetrvává asi do 6 roku a je nahrazována překrýváním, dítě „vidí“ skrze předměty. Dům, v něm stůl, na stole hrnec, v hrnci brambory

Časová souslednost – dítě zachycuje několik dějů současně

Nepravý ornament – pokrytí celé postavy nebo objektu kolečky, křížky apod., pokud se mu zdá prázdná. Někdy tím dítě zakrývá chudost projevu.

Kresebný automatismus – dítě používá jeden naučený znak, např. stejný obličej, prsty, vlasy, boty, postoj. Často se objevují vyspělejší grafické prvky (typy) vedle primitivnějších. Při volné kresbě se stává brzdou dalšího vývoje, ale lze jej využít u dekorativních prací. (často u osob s mentálním postižením)

Deformace – různých částí zobrazeného objektu společně s proporčním zkreslením (zvětšováním či zmenšováním částí objektu)

Velikostní hierarchie – osoby nebo objekty jsou řazeny v různé velikosti, odpovídající jejich významu z pohledu dítěte, nikoliv podle jejich reálné velikosti.

Zjednodušení – dítě nezobrazuje nepodstatné znaky a „nedůležité“ detaily

Personifikace – přenášení znaků z jedné představy na druhou (sluníčko s lidským obličejem, ale i zvířátko s dvěma nohama nebo lidskou hlavou)

Obrysová linie – pevně kreslená nebo obrysově malovaná barvou, dítě na kresbě nic neopravuje, spíše přidá správný detail vedle špatného (zvíře s pěti nohama)

Zobrazení postavy – lidské z anfasu, zvířata z profilu – do 6 roku – u jedinců se sníženým intelektem mohou přetrvávat

Naznačení pohybu – a profil člověka.- znaky vyspělosti, nohy a ruce se přesouvají na jednu stranu ve směru pohybu

Obrácená perspektiva – postavy dole jsou menší, znamenají, že dítě se nalézá uvnitř obrazu

Ptačí perspektiva – pohled shora – postavy malinké, dítě vidí jako z pohledu letadla

Zásady pro práci s žáky na základě znalostí typologie:

⁸ R. Davido: Kresba jako nástroj poznávání dítěte, Portál 2001

- 1) střídat různé typy výtvarné práce
- 2) úkol přiměřený individuálně, popřípadě zadání dílčího úkolu v rámci skupiny
- 3) různorodé náměty a techniky
- 4) umožnit rozvíjení znamená i umožnit dopouštění se chyb

6. Arteterapie

(art = umění, therapy – terapie, léčba) Arteterapie je v širším slova smyslu znamená léčba uměním, včetně hudby, poezie, divadla, tance, prózy a výtvarného umění. Naopak arteterapie v užším slova smyslu znamená léčbu pouze výtvarným uměním.

„⁹Arteterapie je jedním z psychoterapeutických postupů. Opírá se o výtvarné projevy klientů jako o hlavní léčebný prostředek. Nejde při ní o dokonalé, konečné dílo, ale o proces tvorby. Jako zvláštní obor se vyvíjí asi sto let. V jeho počátcích byste našli zájem odborníků o spontánní výtvarnou produkci duševně nemocných lidí, která tehdy měla být jen oporou pro přesnější diagnózu poruchy. Až později se přešlo k zájmu o to, jak psychicky nemocný člověk vnímá umění. Arteterapeutických technik je mnoho, omezím se jen na příklady. Volné čmárání tužkou, volná kresba prsty namočenými v barvě, volná kresba jednou barvou na papír namočený ve vodě, koláž z výstřižků, sestavování objektů z přírodních materiálů apod. Výtvarné techniky se používají proto, aby klientům usnadnily vyjadřování jejich pocitů, což je důležité jak pro terapeuta, tak případně i pro terapeutickou skupinu. Terapeutovi tyto techniky umožňují rozpoznat některé – jinak těžko přístupné – osobní rysy klientů. Během výtvarného vyjadřování totiž dochází k mimovolnému slučování klientových vědomých a nevědomých tendencí, jakoby ve zkratce se přitom odehraje totéž, co by si psychoterapie omezená jen na slovní vyjadřování propracovávala delší dobu. Arteterapie je vhodným postupem zejména u těch klientů, kteří se nesnadno slovně vyjadřují, což jsou lidé trpící psychózami, dospívající děti, starší lidé a lidé mentálně postižení. Arteterapie je také vhodná pro klienty silně emočně prožívající události, jež většinu ostatních lidí z míry nevyvedou. Pro některé vážně psychicky nemocné lidi může být – zejména v době počínajícího onemocnění schizofrenií či v době začínajícího prudkého záchvatu endogenní deprese – arteterapie příliš náročná a může nemocnému ztěžovat návrat k lepšímu stavu.“

6.1 Vymezení arteterapie

„Arteterapie receptivní je vnímání uměleckého díla vybraného s určitým záměrem arteterapeuta. Cílem je lepší pochopení vlastního nitra, poznávání pocitů jiných lidí. Otec moderní estetiky Theodor Fechner studoval tzv. subjektivní stránky umění. Dokazuje, že umělecké dílo při vnímání divákem vyžaduje divákovu spolupráci, „vcítění“. Znamená to, že divák promítá své vlastní emoce do uměleckého díla. Může takto objevit duchovnost, životní sílu, smutek i naději. V cítění se mění podle vnitřního zaměření diváka, ale i podle jeho momentální emocionální dispozice. K receptivní arteterapii patří návštěvy výstav a galerií,

⁹ CASEOVÁ C, DALLEYOVÁ T. *Arteterapie s dětmi*. 1. vydání. Praha: Portál, 1995. str. 9

projekce diapozitivů nebo videozáznamů spojené s rozhovory o vnímaných výtvarných artefaktech apod. Arteterapie produktivní znamená použití konkrétních tvůrčích činností (kresby, malby, modelování) nebo jiné intermediálních aktivit (tj. činností propojujících různá média), happeningu u jednotlivce či skupiny.

Jedno z nejnovějších, velmi výstižných vymezení arteterapie je od nizozemského psychoterapeuta Hilariona Petzolda (Petzold, 1990, s. 86,588): „Arteterapie je teoreticky usměrněné působení na člověka jako celek v jeho fyzických, psychických danostech, v jeho uvědomělých i neuvědomělých snaženích, sociálních a ekologických vazbách, plánované ovlivňování postojů a chování pomocí umění a z umění odvozenými technikami, s cílem léčby nebo zmírnění nemoci a integrování nebo obohacení osobnosti.“ Český pedagog Zicha (1981) definuje arteterapii (resp. speciální výtvarnou výchovu, jak tento autor arteterapii nazývá) následovně: „Záměrné upravování nerušené činnosti organismu takovými psychologickými a speciálně - pedagogickými prvky, které jsou imanentní umělecké činnosti nebo procesu umělecké tvorby.“ Savík (2000, 2001) používá výraz artefiletika – jako modifikaci arteterapie ve významu výchovy prostřednictvím umění. Arteterapii definuje jako „psychoterapeutickou a psychodiagnostickou disciplínu, využívající k léčebným cílům formy a prostředky adekvátní uměleckým formám (v užším pojetí formám výtvarného umění, v širším i jiných uměleckých oborů)“.¹⁰

6.2 Formy arteterapie

- individuální terapie
- skupinová terapie (sem patří i arteterapie v partnerském vztahu, rodinná terapie, tyto formy můžeme chápat ale i jako samostatné formy)

Individuální terapie

U individuální terapie je klient a terapeut v blízkém, úzkém kontaktu, dalo by se říci že klient má terapeuta k dispozici jen pro sebe. Individuální terapie je vhodná pro klienty, jejichž problém vyžaduje celou pozornost terapeuta a nebo by chování klienta mohlo mít negativní, odstrašující následky. (např. agresivita, psychotické projevy úzkosti, negativní vůdcovství). Nejdříve potřebují arteterapii např. hyperaktivní děti, nebo jejich opak hypoaktivní jedinci jako prostředek komunikace.

Skupinová arteterapie

Jedná se o formu arteterapie, která je náročnější, především pak pro terapeuta, protože je potřeba více se klientům věnovat. Skupinová arteterapie má však několik výhod:

- probíhá zde rychlé sociální učení (intenzivnější)
- klienti, kteří mají stejný, nebo podobný problém se mohou navzájem podporovat
- za stejný čas se pomůže více lidem najednou
- je demokratičtější, protože se zde dělí odpovědnost a moc
- jsou zde důležité zpětné vazby členů skupiny, jsou pro ně podnětné

Ale taky řady nevýhod, uvedu některé nejdůležitější z nich:

¹⁰ ŠICKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 1. vydání, Praha: Portál, 2002. str. 30-31

- skupinová arteterapie je těžší organizačně zvládnout
- klientům se v rámci skupiny nedostává tolik času a individuálního přístupu jako u arteterapie individuální
- skupina např. alkoholiků může dostat „nálepku“ nebo stigma
- hůře lze dosáhnout diskrétnosti než u individuální arteterapie

6.3 Metody arteterapie

1. Imaginace

Každý člověk má své představy a právě tyto představy poukazují na jeho aktuální emoční stav, jeho aktuální problémy. V nich se ale také projevují tvořivé schopnosti člověka, ale i jeho obavy a touhy. Tuto metodu navrhl pro psychoterapii C. G. Jung. Při této metodě podněcuje pacient v bdělém stavu, se zavřenýma očima za pomoci arteterapeuta hlubinné vrstvy své psychiky. Zde ožijí vnitřní obrazy, jeho vnitřní pocity se artikulují do řeči, v případě aplikace aktivní nebo řízené imaginace v rámci arteterapie do výtvarné podoby.

Tato metoda je vhodná pro lepší sebepochopení, pro uvolnění emocí, pro vyjasnění postojů k sobě a druhým lidem. Diagnostický potenciál aktivní či řízené imaginace je zřejmý.

2. Animace

Jedná se vlastně o rozhovor v třetí osobě, kdy se klient nebo arteterapeut identifikují s věcí či postavou z obrázku klienta a hovoří jejich jménem. Je vhodná u anxiózních klientů, u dětí, které se cítí osaměle či nejistě. Dítě může takto zprostředkovat informaci o sobě nepřímou, bez zábran a napětí. Animace pomůže arteterapeutovi dozvědět se o klientovi a jeho potřebách víc, než kdyby se např. rozhovor dělal přímo. Dítě či klient při animaci efektivněji komunikuje, protože má zábrany o svých problémech hovořit, ale ústy někoho jiného – druhého (může to být např. věc, nebo pohádková postava, zvířátko) verbalizuje svůj problém.

Koncentrace – mandaly

„Najít střed
 Obruč kola špice drží,
 ale prázdno mezi nimi,
 je to smyslné při jeho použití.
 Z mokré hlíny se tvarují nádoby,
 ale právě prázdno v nich umožňuje
 plnění džbánů.
 Z dřeva se zhotovují dveře a okna,
 ale prázdno jimi tvořené dělá dům
 obyvatelným.
 A tak viditelné sice je užitečné,
 avšak to, co je podstatné, zůstává neviditelné.“¹¹

Lao-č)840 nebo 600 př. n. l.)

¹¹ ŠICKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 1. vydání, Praha: Portál, 2002. str. 128

Mandaly

Kruhové obrazy, popř. čtvercové (symetrický tvar). Mandala je tušení středu pozornosti, určitý centrální bod uvnitř duše, k němuž se vztahuje všechno. Život člověka je kruh, svět je kruh, hvězdy, Měsíc, Slunce. Mandala je slovo, které pochází ze starobylého indického obřadního jazyka sanskrtu a znamená v překladu kruh – oblouk. Představuje mystický diagram – ve tvaru kruhu, jenž se točí kolem jeho středu. Kruh je také symbolem kosmu a věčnosti.

„Mandala vyjadřuje touhu člověka po celistvosti, po seberealizaci. V kresbách malých dětí je kruh – mandala – symbolem zrodu jejich identity, když se jedinec začleňuje do skutečného prostoru, času, místa.“¹²

Mandala může pomáhat i jako jakási mapa vnitřní reality. Člověk si uvědomí, kde se nachází jeho střed, kde má svůj vnitřní bod, resp. co stojí v jeho centru.

Mandaly v kulturách

Evropa

- pravěk – megalitické stavby – hl. kromlechy – Stonehenge, jeskyně s nástěnnými malbami – Lascaux – spirálovité kresby
- křesťanství – gotická architektura (okenní růžice), hvězdčovitá města v Itálii budována podle kruhového plánu (renesance), náboženské obrazy – Ježíš ve středu..

Asie

- Čína – kruhové půdorysy pagod, chrámů a hrobek, kruhové řezby do kamene, dřeva a papíru
- Indie – mandaly součástí náboženství – buddhismu, buddhistické umění ztvárňovalo mandaly nejen v obrazech, ale i v architektuře

Austrálie

I v tichomořské oblasti jsou známy rituály, ve kterých jsou obsaženy kruhové tvary veliké až 1 ha.

Amerika

Využívají mandaly pro jejich fyzicky léčivé účinky. Např. pískové mandaly – léčba zranění a vnitřních onemocnění, sypání barevného písku na tělo nemocného nebo na posvěcenou půdu. Medicínské kruhy indiánů mají tvar mandal. Tato místa sloužila k meditaci, modlitbě a nacházela se na lokalitách, kde byla energie Země zvláště cítit. Tyto kruhy jsou tvořeny rostlinami, kamínky, symbolizují narození, život, smrt.

Mandaly a meditace

¹² ŠICKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 1. vydání, Praha: Portál, 2002. str. 128

Neexistuje žádná kultura, v níž by meditace nebyly součástí náboženství. Tak se z meditačních cvičení vyvinuly časem systematické techniky. K nim patří i jógová cvičení mající svůj původ v Indii. Všechny meditační techniky slouží k tomu, aby přinášely tělesné ale především duševní uvolnění. Meditačními cvičeními se stupňuje schopnost vnímání – všeho, co lze vnímat čistě smysly, téměř neviditelného. Důležitou roli při nich zaujímá dýchání – slova dech. Život, energie mají v indickém obřadním jazyku shodný překlad „PRÁNA“ Dýchání je život a vyjadřuje náš celkový stav. V dechu se ukazují změny nálad, každý pocit.

3. Restrukturalizace – Strom života

Tato metoda se používá jak u individuální arteterapie tak u skupinové arteterapie, můžeme říci že se jedná o rozstříhnutí našeho obrázku, do kterého jsme vložili naše pocity (strach, úzkost, deprese) a na nás je abychom mu dali novou podobu, jiný tvar.

„Cítím se tak, jako by se můj život rozsypal na malé fragmenty. Snažím se je posbírat a poskládat do původní podoby, vynakládám na to velkou námahu, a přece se mi to nedaří.“ „Takto vyjádřil svůj stav jeden z mých klientů po rozchodu s blízkou osobou. Pomoc při hledání východiska našel tento člověk právě v arteterapii. Stačilo fragmenty poskládat do nové podoby, nového obrazu, nové struktury a najít v něm nový smysl, akceptovat jej.“¹³

4. Transformace

Technika transformace spočívá v transformování pocitů z vnímání jednoho druhu uměleckého média do oblasti jiného. Např. inspirace z nějakého citátu, nebo úryvku z nějaké prózy, románu a na klientovi je aby vyslechnutý text transformoval do výtvarné podoby. Je jedno jaký materiál, prostor pro práci bude potřebovat. Jde o neverbální komunikaci, kdy klient do transformovaného výtvarného zpracování hovoří o svých pocitech, touhách a nadějích.

5. Rekonstrukce

Tato technika je zajímavá pro jakoukoliv cílovou skupinu i s různým typem postižení. Nejjednodušší formou je dokreslovaná koláž. Z časopisu se vystřihne a oxerokuje např. lidská tvář, příroda, architektura. Poté se rozstříhne na polovinu, případně na čtvrtiny. Klienti si nalepí tyto části na papír a potom dokreslují, rekonstruuji do podoby, která jim imponuje. Je efektivní použít na černobílou kopii na dokreslování tuš (kresba tuší a perem). Rekonstruovaná část často zcela splyne a propojí se s nalepeným fragmentem – což je jedním z cílů práce. Technika se rekonstrukce se dá použít i v plastické podobě.

6.4 Barva v arteterapii

Barva v arteterapii představuje intenzitu a stav emočního života. Barvy mají psychologický, estetický a kulturní kontext. Je prokázán vliv barev a barevných

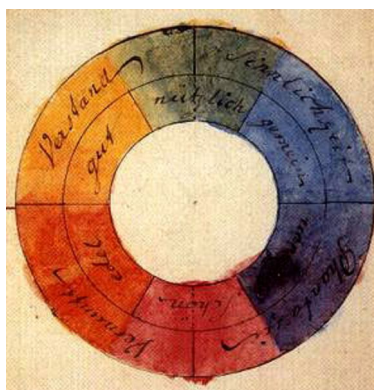
¹³ ŠICKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 1. vydání, Praha: Portál, 2002. str. 130

kombinací na psychické a fyzické zdraví člověka. Barvami se v historii zabývali umělci, filozofové, pedagogové, fyzici

Předměty, které nás obklopují, jsou barevné. Barva předmětů je dána strukturou látky, z níž jsou vyrobeny. Člověk se však naučil dávat předmětům i jinou barevnost, tj. barvit je podle účelu předmětu a v souladu se svými zálibami. K tomu slouží různé látky organického či anorganického původu.

Barva je zrakový vjem, který vzniká podrážděním oční sítnice světlem různé vlnové délky.

„Barva je něčím víc než jen zbarvením světa kolem nás a v nás“
(J. Baleka)

Podle Goethova barevného kruhu leží zelená mezi základními barvami modrou a žlutou, jejichž smíšením vzniká. Přímou proti ní se nachází červená, komplementární barva zelené, jejíž přítomností lze dosáhnout silnějšího účinku zelené barvy. Různé barevné tóny pak vznikají smíšením se sousední barvou, například modrozelená či žlutozelená, a podle množství příměsí pak vznikají různé odstíny, které leží v barevném kruhu mezi čistě žlutou a čistě modrou.

Jiné tóny vzniknou příměsí bílé, černé nebo šedé barvy. V češtině existují desítky různých názvů pro různou intenzitu zelené barvy: lahově zelená, brčálově zelená, trávnicková zelená a podobně. V kontextu arteterapie je třeba znát zákonitosti vnímání barev, zákonitosti psychologického působení barev, ale i vlastnosti barev, jako je teplo a chlad, světlost a tmavost barev.

Základní barvy jsou červená, modrá a žlutá. Komplementární barvy k nim jsou zelená, oranžová a fialová. Jestliže si je arteterapeut vědom komplementárního pravidla barev, jeho schopnosti diagnostikovat přes barevný výtvarný produkt se zvyšují.

Dokáže totiž v barevných kombinacích obrázku klienta rozeznat harmonii a naopak nesoulad.

Zde mohu uvést několik barev a jejich psychologický účinek, samozřejmě jsou to jen myšlenky a mohou se lišit od ostatních:

Bílá barva

Symbolizuje čistotu a jasnost, ale i nevinnost a naivitu. Bílá barva je barvou noviců v klášterech, ale i barvou sterility a kapitulace. Jestliže někdo preferuje bílou barvu v oblečení, zejména ve středním věku, může to signalizovat jeho nezralou osobnost nebo inklinování k perfekcionismu. Jestliže doplňuje bílou barvu s jinými barvami jedná se o člověka vyrovnaného.

Černá barva

Je jak je nám známo opakem bílé barvy, je barvou tajemna, smutku, askeze. Ve spojení „černá ovce“, „černý Petr“ nabývá jednoznačným významům. Signalizuje prožité trauma, deprese. Černá barva v podobě větší nebo menší skvrny se objevuje pravidelně v kresbách diabetiků.

Červená barva

Je barvou života, síly, vitality, revoluce, požáru. Červenou barvu mají rádi převážně hyperaktivní děti, děti agresivní. V mladším věku je to barva, kterou rády preferují všechny děti. Červená podporuje sexualitu, přivolává pocit hladu. Ve velkém množství se stává barvou agresivní.

Růžová barva

Je jemnější než barva červená, symbolizuje lásku, je barvou nezralosti nebo naivity. Růžová v kombinaci s černou může signalizovat negativní pocity o sobě samém (zneužívání, sebepoškozování atd.)

Modrá barva

Patří k chladným barvám, je vhodná do ložnic a koupelen, je barvou moře a nebe, ale i konzervatismu a povinnosti, sebezpozorování. Modrá je barvou matky – voda – plodová – voda – symbol Madony v modrém plášti – matka. Tato barva se jeví jako barva významná, je to barva svěžesti, je zrcadlem nitra.

Žlutá barva

Žlutá je jednou ze základních barev a barvou teplou. Stimuluje a posiluje duševní kapacitu člověka. Lidé preferující žlutou barvu bývají jasní myslitelé. Je vhodné jí indikovat zejména dětem s mentálním handicapem. V psychoanalitickém kontextu je barvou otce. Odpor ke žluté = strach, neschopnost vnitřního pohledu do sebe.

Zelená barva

Je barvou rovnováhy mezi modrou a žlutou. Podporuje nervový systém, působí uklidňujícím způsobem. Mnoho zelené může signalizovat depresivní efekty např. u vojáků.

Šedá barva

Je to „upír“ barev. Snižuje intenzitu barvy vedle ní ležící, je barvou workoholiků, dětí, které prožily trauma, depresivních klientů.

Fialová barva

Spirituální barva, Goethe asocioval tuto barvu se strachem ze zániku světa. Je popisována jako barva smutku a utrpení. Podle výzkumů tuto barvu upřednostňují v oblečení v Německu starší lidé.

Oranžová barva

Oranžová barva je kombinací životní energie (sexualita především) a intelektu. Mobilizuje lidi, kteří upadli do depresí a letargie. Jedná se o „sociální barvu“, barva extrovertů, mládeže, síly a nebojácnosti.

7. Cíle arteterapie

„Cíle, jež si arteterapie klade, souvisejí na jedné straně s tím, z jakých teoretických pozic vychází, na straně druhé se situací a potřebami klientů, s nimiž pracuje, v neposlední řadě s jejich věkem. Nejobecněji dělí cíle arteterapie Mirian Liebmanová (1984) na individuální a sociální.“¹⁴

- Individuální cíle – uvolnění, sebevnímání a sebeprožívání, verbální a vizuální organizace (uspořádání) zážitků, rozvoj fantazie, růst osobní svobody, svoboda experimentování, nadhled, celkový rozvoj osobnosti
- Sociální cíle – zkušenost, že druzí mají stejné nebo podobné problémy, navázání kontaktů mezi klienty a arteterapeutem, vnímání a přijetí druhých lidí, zapojení se do skupinové komunikace, vytváření soc. podpory.

7.1 U duševně nemocných

V začátcích terapie pro osoby duševně nemocné je vhodná individuální arteterapie, později se sám pacient může začlenit i do malé skupiny. Pochvala jejich výtvorů mám být upřímná, a ne vhodně přehnaná ale na druhé straně by se nikdo neměl cítit méně oceněný.

U anxiózních pacientů má terapie plnit funkci pro rozvoj sebevědomí, proto se musíme vyhýbat tématům, která by zvýšila anxiету. Pro osoby s maniodepresivní psychózou je potřebné regulovat na minimum rozrušení nebo podněty, které by k ní vedly. Je třeba klientovi také vybrat uklidňující barvy, témata, která vyvolají klidné a příjemné vzpomínky.

- poskytuje reálný pohled na svou nemoc

¹⁴ ŠICKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 1. vydání, Praha: Portál, 2002. str. 61

- dává příležitost sublimace negativních prožitků
- umožňovat nahlédnutí do jeho nevědomého života (ale opatrnost arteterapeuta aby nedošlo k depresím u těchto osob)

7.2 U mentálně postižených

Arteterapie s mentálně postiženými je rozsáhlá a rozličná, tak jako jsou rozmanité i formy mentální retardace – od lehčích forem po ty složité. Hlavním cílem arteterapie je tu kompenzace intelektových deficitů této populace, poznávacích funkcí a chápání jevů v souvislostech.

Pro tuto populaci jsou vhodné tělesně orientované techniky, které probíhají konkrétně tělesně – hmatově. Pro mentálně postižené jedince znamená silný emotivní zážitek zprostředkovaný výtvarnými aktivitami způsob učení o světě, jeho souvislostech.

„Mentálně postižení, někdy nazývaní „věčnými dětmi“, nechápou události ve svém životě a ve světě jako takovém „rozumem“, ale jsou schopni chápat svět okolo sebe „srdcem“, emocemi. Umělecké aktivity, které rozvíjejí tvořivost, budují v jedincích s mentální retardací schopnost být kreativní i v jiných oblastech praktického života. Zejména modelování z hlíny, jež probíhá prostřednictvím hmatu, je vhodnou technikou budoucí uvědomování si vlastního já, těla, body image, což je důležité při tvorbě adekvátního sebevědomí a sebehodnocení.“¹⁵

- uvědomění si své identity
- vhodné vybrání techniky aby došlo k uvolnění, radosti

¹⁵ ŠICKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 1. vydání, Praha: Portál, 2002. str. 83

V praktické části mé práce se pokusím zrealizovat metodické postupy (přípravy) výtvarné výchovy, kde nesmí chybět cíl práce, motivace, pro jaké klienty je činnost vhodná, o jakou techniku se bude jednat a jaké materiály budeme potřebovat, to vše podle přípravy.

Díky těmto detailním přípravám (metodickým postupům) by pedagog (učitel, terapeut) nikdy neměl udělat chybu, spíše naopak by si mohl říci všem by to bylo ještě lepší opravit apod.

U každé lekce, při každé práci se budu snažit klienty velice důkladně motivovat, aby měli snahu a práce je těšila. Na konec lekce vždy vyhodnotím práci.

Budu se snažit o rozvíjení fantazie a jemné a hrubé motoriky u klientů. Chtěla bych také, aby práce přinesla potěšení nejen na mé straně, ale také přinesla pozitivní naladění u klientů.

Praktická část

Ve skupině, se kterou budu realizovat jednotlivé lekce, jsou jedinci s různým typem postižení. Od Downova syndromu (dále DS) po autismus. Chtěla bych stručně charakterizovat klienty, podle stupně jejich postižení, ale také se chci zmínit o operacích, které prodělali. Jména jsou pozměněná, věk se shoduje.

- chlapec – Jiřík H. 29 let

- klient s DS, lehký stupeň postižení, operace – odstranění mozkomíšního moku ve 4 letech

- dívka – Lenka J. 32 let

- klientka s DS, středně těžký stupeň postižení, operace srdce, od narození byla v kojeneckém ústavu, poté v dětském domově a 17. rok už žije v ÚSP, na víkendy si ji bere domů její bratr

- chlapec – Jaroušek K. 45 let

- klient trpící epileptickými záchvaty, DS, v 15 letech operace – odstranění jazyku při záchvatu, nemožnost komunikace, návaznost komunikace za pomoci rukou, své pocity a nálady zobrazí ve formě malování

- dívka – Maruška L. 37 let

- klientka, která od svého dětství má kvadruparézu, střední stupeň mentální retardace

+ klienti, kteří přicházeli dle nálady a ti, kterým se chtělo něco tvořit

1.

Téma: „Květina pro radost“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky u klientů, rozvíjení fantazie, rozvoj smyslů

Úkol: Ztvárnění květiny, kterou pak mohou někomu darovat, uvolnění

Věk klientů: 25 - 45

Počet klientů: 6

Čas: 35 – 40 min

Organizace: rozptýlení po prostoru, u stolu

Pomůcky: čtvrtky, nůžky, lepidlo na papír, vata, kartáčky na zuby, temperové a prstové barvy, voda, kelímek, CD s relaxační hudbou, hedvábné šátky

Metodický postup:

1. Úvodní část – Motivace – pustím CD s relaxační hudbou, zaváží klientům hedvábným šátkem oči a postupně půjdu ke každému s květinou (růže +narcis) a každému řeknu aby si přičichl a i na květinu sáhnul

- klienti nesmí nic říci (bez komunikace) dokud neobejdou každého, poté si budeme povídat co asi měli v ruce, jaká květina to může být, jestli tu květinu mají rádi atd.

2. Hlavní část – Vysvětlení postupu při výrobě květiny

- Klienti si obkreslí květinu dle předlohy, jestliže se ve skupině najde jedinec, který není schopen květinu obkreslit dám mu šablonu připravenou.
- Poté se květina vystřihne. Vezmeme si prstové či temperové barvy a do středu je budeme nanášet prsty(nejlépe vytečkováním).
- Na okraje květiny . na okvětní lístky lepidlem nalepíme vatu.
- Poté si vezmeme kartáček na zuby, na který nanese temperovou barvu smíchanou s vodou a za pomoci prstů budeme květ zdobit (popraškem barvy z kartáčku)

3. Závěr - Výstava květin

Rozbor činnosti 1.

Při této činnosti se mě i klientům dobře spolupracovalo, v úvodu hodiny jsem musela všem důkladně vysvětlit postup práce.

Všichni klienti byli nadšeni mou motivací, všichni se shodli na tom, že květiny mají moc rádi a povídali by o nich celou hodinu, ale vzhledem k času se to nedalo stihnout.

Měli jsme dobré podmínky prostoru pro práci, všimla jsem si, že je nejlepší dělat úkoly – práce ty nejjednodušší, protože někteří klienti nejsou ani schopni sami bez pomoci udělat různé kroky.

Dále jsem si také všimla převážně u klientů s DS (Downovým syndromem), že neudrží dlouho pozornost, takže je třeba vymýšlet činnosti, které netrvají déle než 35 minut, poté jsou unavení, neudrží pozornost, mohou být až agresivní někteří klienti.

S touto činností jsem byla opravdu potěšena, všem se květiny moc povedly, poté jsme je nechali uschnout, udělali výstavku pro motivaci a zakončení práce a na závěr jsme si každý vzali špejličku a květinu na ní přilepili.

2.

Téma: „Začarované ruce“

Cíl: Uvědomit si vlastní identitu, pozitivní naladění, objevovat sebe a okolní svět, dovolit klientovi, aby používal své emoce jako např. hněv, radost, smutek, rozvíjení fantazie, rozvíjení jemné a hrubé motoriky, překonání zábran ze vzájemného dotyku se členy ve skupině.

Úkol: Vyjádření svých pocitů, nálady pomocí barev a různých gest

Věk klientů: 25-35

Počet klientů: 5-6

Čas práce: 30 – 50 minut

Organizace: Volné rozptýlení po prostoru

Pomůcky: Velký formát balicího papíru, temperové barvy, houbičky, kelímek, voda, pastely, loutka vyrobená jako víla

Metodický postup:

1. Úvodní část – Vysvětlení úkolu + motivace: pohádka „O němém víle“

„V lesíku žila víla, která byla velice smutná. Připadalo jí, že není k ničemu. Byla by ráda odklidila padlý strom, aby jej nemusely srnky pořád přeskakovat, ale na to byla slaboučká. Nebo by ráda vynesla do větví spadlé hnízdečko, ale jak se dostat tak vysoko? A nejhorší bylo, že byla i němá, takže ani nemohla říct svým kamarádům jak moc je má ráda. A jak se jednou tak smutně brouzdala v trávě, napadlo jí, jestli existuje na světě něco, čím by ještě mohla všem vyjádřit jak moc všechny má ráda...“

Rozhovor s klienty: „Čím si myslíte že bychom mohly takovou smutnou vílu rozveselit, jak jí můžeme pomoci? Já si teda myslím že třeba nějakým obrázkem co myslíte? Namalujeme jí něco pro radost?..“

2. Hlavní část - Vezmeme si kelímek s barvou, smíchanou s vodou, který je propíchnutý, aby barva mohla vytékat ven a volně s ním po papíře budeme pohybovat. – „Dripping“.

- Každý si vybere barvu, která se mu nejvíce líbí a nanese si ji na ruce, zanecháváme otisky rukou, nebo malujeme jen za pomoci rukou – „Prstomalba“

- Papír přehneme napůl a barvy z obou stran se slijí. Vznikne nám spektrum barev a zajímavé tvary, které můžeme dotvářet za pomoci namočené houbičky v barvě.

- Necháme práci zaschnout a mezi tím si každý potře svou ruku libovolnou barvou a obtiskne ji na bílý papír. Necháme opět ruce zaschnout

- Poté vystříhneme naše ruce a tam kam si bude každý klient přát se na papír nalepí jako naše podpisy aby víla věděla od koho ten nádherný obraz je

3. Závěr – Tanec loutkou víly (poděkování víly klientům) -
chytanu ji, začnu s ní tančit po prostoru na danou melodii

+

vyhodnocení práce, výstava obrazu
uklizení a dodržování hygieny

Rozbor činnosti 2

Musím říci, že mě tato činnost velice potěšila, klienti se zapojovali, nebyl žádný problém, protože jsem jim pečlivě vysvětlila práci, co budeme dělat.

Ze začátku jsem se bála toho, že je nebude bavit tato činnost, že u ní dlouho nevydrží, neudrží dlouho pozornost, ale byla jsem mile překvapena.

Velice je ovlivnila motivace, pohádka o „Němé víle“, opravdu se snažili víle pomoci. Myslím si, že je zaujala tato práce, protože oni nikdy na takový veliký formát papíru nemalovali, bylo to pro ně něco nového, neobvyklého.

Určitě došlo i k uvolnění, k prožitku z barev, pozorovala jsem jednotlivce, jak práci dělají velice pečlivě, detailně.

Všimla jsem si však jednoho klienta, který se nechtěl umazat, dělal práci s lehkostí aby k zašpinění nedošlo, dělal mu problém i obtisk rukou jak jeho autogram, kdy si musel barvou namalovat celou ruku. Díky jeho kamarádům a jejich pobídce se i tento klient dal do práce a poté si špinavosti vůbec nevšímal.

Mám z práce dobrý pocit, vše probíhalo bez problémů a podle přípravy, nedošlo k tomu, abych byla nějak zaskočena například nějakou jejich větou, či chováním jedinců. I když jsem tuto činnost zmapovala na videozáznam (viz příloha č. 1, a videozáznam příloha č. 5), klienti pracovali jako nikdy před tím, s uvolněním, snahou a motivací aby tu němou vílu rozveselili a ona jim pak za odměnu zatančila.

Pracovali jsme v ateliéru, kde byl dostatek místa pro realizaci této činnosti a opět nebyl žádný problém ve spolupráci mě a klientů

3.

Téma: „Barevné ruce – Body Art“

Cíl: Snaha rozvíjet fantazii a jemnou a hrubou motoriku, překonání zábran ze vzájemného styku ve skupině, navázání kontaktu ve skupině, odbourat agresivitu, zlepšit komunikaci ve skupině i za pomoci dotyků

Úkol: Vyjádřit své pocity, náladu pomocí barev a gest

Věk klientů: 22 – 45 let

Počet klientů: 6

Čas: 30 - 45 minut

Organizace: volné rozptýlení po prostoru

Pomůcky: temperové barvy, kelímek, voda, CD – Maxi Turbulens – Sluníčko, sluníčko

Metodický postup:

1.Úvodní část – Vysvětlení činnosti, motivace:

„Stínohra s rukama“

- Nasvítím zeď lampičkou a zahraji klientům etudu s prsty, pustím píseň a vím, že tuto píseň mají velice rádi, a tak to pro ně bude i velice dobrá motivace na úvod.
- Začnu se dotýkat rukou klientů a budeme si povídat jaký z toho mají pocit, koho se takhle můžeme dotýkat apod..

2.Hlavní část – Dám klientům na výběr

temperové barvy a oni si vyberou tu, která se jim opět nejvíce líbí

- Sesedneme si tak, aby byli vždy dva klienti proti sobě
- Barvy budeme nanášet na ruce kamaráda a naopak, můžeme namalovat co chceme na jeho ruce a libovolnou temperovou barvou.

3.Závěr - Na závěr poděkování za příjemnou

činnost, ohodnocení práce, fotografování rukou.

-Sednutí si do kroužku a rozhovor s klienty – otázky typu:

„Jak se cítíš po práci“

„Proč jsi zvolil zrovna tuhle barvu tempery?“

- Dodržování hygieny a společný úklid

Rozbor činnosti 3

Tato činnost klienty nadchla, ale ze začátku mi připadalo, že se bojí, nebo že se stydí něco namalovat kamarádovi na ruku, že mají strach z dotyku -někde uvnitř se v jedinci skrývá stud, či strach z projevu, aby něco neudělal špatně.

Chtěla jsem docílit toho, aby se u klientů rozvíjela fantazie, což se podařilo, vznikly nádherné malby na rukách.

Mohla bych pro příště asi lépe vysvětlit činnost, nebo jim přímo ukázat názornou ukázkou, aby věděli jak mají pracovat, protože každý se bál udělat ten první krok. Když už ale klienti začali pracovat, velice je činnost bavila a myslím si, že pro ně to byl velice zajímavý zážitek. (viz příloha č. 2 + videozáznam příloha č. 5)

Chyběl mi tam ale tentokrát prostor, protože jsme byli v malé místnosti, a moc pohybovat se tam ani nemohlo, ale zvládli jsme to.

Upoutalo mě, jak jedinci jsou k sobě hodní, přátelští, navzájem se tolerují a respektují jeden druhého.

4.

Téma: „Barevné listy“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky, rozvíjení fantazie

Úkol: Nanést otisky listů a jejich žil na papír

Věk klientů: 22 – 45 let

Počet klientů: 4

Čas: 30 – 40 minut

Organizace: ve třídě u stolů

Pomůcky: Spadané listí, prstové barvy, větší listy papíru, tuž, CD s uklidňující muzikou, špejlička, černá tuž

Metodický postup:

1. Úvodní část

- Vysvětlení činnosti, puštění CD s relaxační muzikou, klienti mají zavřené oči, já kolem nich chodím a dávám jim čichnout čerstvého opadaného listí a oni musí poznat o co se jedná.

2. Hlavní část - Položíme list dle výběru na čistý papír.

- Namočíme si konečky prstů do barev podle toho jaká se klientům nejvíce líbí.
- Poté namočené prsty barvou rozetřeme od okraje listu směrem ven.
- Odstraníme list z papíru a můžeme se snažit o vystihnutí žil na každém listě za pomoci tuže černé a klacíku (špejle)

3. Závěr

- Povídání s klienty jak se jim práce líbila, co by chtěli na tom obrázku ještě vylepšit atd..

+ obměna = Na listy položíme papír a ten přejíždíme suchými pastely. Vytvoříme tak křídové otisky, kde nechybí ani vnitřní žíly listu

Rozbor činnosti 4

Když se nad touto činností zamýšlím, musím konstatovat že opravdu dopadla výborně.

Převážně jsem se zaměřovala na klienty s DS a musím říci že opravdu mají talent na pečlivé detailní práce. Postupovali pomalu, přesně, když už měli obtisknutý list tak jsem jim dala špejličku a černou tuž a oni dodělávali stonky, vytvářeli na listech žilky a opravdu to vypadalo nádherně, že jsme z toho museli udělat výstavu na 14 dní.

Tato činnost si myslím, že i pro klienty byla náplní, cvičili si na to jemnou a hrubou motoriku, smysl pro detail, rozvoj fantazie. Z této činnosti mám opravdu silný emoční zážitek a myslím že nejsem sama.

5.

Téma: „Spektrum barviček“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky, rozvíjení fantazie

Úkol: Nechat stopy voskových barev na papíře + domalování dle fantazie a tvaru

Věk klientů: 22 – 45 let

Počet klientů: 4

Čas: 30 – 40 minut

Organizace: Ve třídě u stolů

Pomůcky: žehlička, voskové barvy, struhátko (ořezávátko), větší formát papíru (jak kdo chce), temperové barvy

Metodický postup:

1. Úvodní část - Motivace – „Báseň o duze“ – DUHA

**Když začne pršet,
a slunce žářem pálí,
je na obloze vidět
DUHA co barvami jen září.**

- Vysvětlení činnosti + povídání o duze, puštění relaxačního CD

2. Hlavní část – Každý klient si vezme libovolný formát papíru

- Vybere si libovolné voskové barvy, které se mu nejvíce líbí a ořezávkem je nastrouhá . Vezme papír a přehne ho na polovinu.
- Do přehnutého papíru dá ořezané voskové barvy a půjde za mnou
- Já, protože musím dbát na bezpečnost práce, budu žehlit obrázky klientům osobně. Párkrát horkou žehličkou přejedu papír ve kterém jsou ostrouhané voskové barvy, které se mi pod horkem rozpustí. (jestliže je papír tenčí, musím žehlit přes nějaký kus látky)
- Poté si klient svůj papír vezme a pomalu do bude otevírat. Voskové barvy se nám slily a vytvořily nám spektrum barev
- Klient si vezme svůj papír a za pomoci temperových barev ho dotvoří dle své fantazie

3. Závěr – Zhodnocení práce, výstava obrázků + rozhovor s klienty co nám daný obrázek připomíná a podle toho vymyslíme daný název díla.

Rozbor činnosti 5

Tato činnost byla velice pestrá, už když jsme si povídali o duze, tak klienti měli v očích jiskřičky.

Nejvíce se všem líbí žlutá barva proto jí tam měl každý. Moc se klientům líbila báseň, kterou se chtěli naučit, tak jsem jim slíbila že na hudebně – pohybové výchově se jí naučíme všichni.

Tato technika je velice zajímavá, je krásné pozorovat jak jednotlivé voskové barvy se rozpouštějí a jaké obrazce poté vznikají.

Snažila jsem se, aby klienti, když dostanou svůj papír s rozteklými barvami domalovali obrázek. Tam je právě spojena práce s rozvíjením fantazie a uvolněním. Opět se mi tato práce dělala s klienty výborně a žádný problém jsme neměli.

Téma: „Ozdobné vajíčko“**Cíl:** Rozvíjení jemné a hrubé motoriky, rozvíjení fantazie**Úkol:** Nanést speciální mramorovací barvy na umělohmotné vajíčko, různě s ním hýbat aby se vytvářely různé obrazce z barev..**Věk klientů:** 22 – 45 let**Počet klientů:** 4**Čas:** 30 – 40 minut**Organizace:** Ve třídě u stolů**Pomůcky:** Umělohmotná žlutá vajíčka, speciální mramorové barvy, voda, kbelík, hadr, CD s hudbou kterou mají klienti rádi**Metodický postup:****1. Úvodní část****Motivace** - Obejdu klienty , kteří

mají zavřené oči a každému dám sáhnout na vajíčko (pravé).
 Řeknu klientů že vajíčka, které udělají, jsou pro maminky,
 nebo pro paní ředitelku , kterou mají všichni moc rádi

- Vysvětlení činnosti + puštění CD s hudbou

2. Hlavní část

- Každý dostane umělohmotné žluté vajíčko a hadřík aby se nezamazal.

- Do kbelíku s vodou nakapu speciální mramorové barvy, které se usadí na povrchu .

- Postupně každý klient přijde s vajíčkem ke kbelíku a bude vajíčko do něj ponořovat.

- Protože jsou barvy zachytnuty na povrchu, stačí jen 1 pohyb rukou nahoru a dolů a na vajíčko se barvy uchytí

- Musíme nechat vajíčko zaschnout a mezi tím přemýšlíme na co by jme je mohly zavěsit.

3. Závěr

- Zavěšení na větývku, rozhovor s klienty jestli je tato činnost bavila a komu by chtěli vajíčka věnovat atd.
 + vystavení vajíček na chodbě či v místnostech.

Rozbor činnosti 6

U této činnosti jsem nečekala, že to bude klienty tak bavit. A bylo to tím, že tuto techniku nikdo neznal a mramorová vajíčka vypadala opravdu nádherně.

Také mě překvapilo, že když chodil ke kbelíku každý sám, všichni čekali co se bude dít, jaké vajíčko ten druhý bude mít a poté mu všichni zatleskali, jaké krásné vajíčko udělal.

To mě moc potěšilo jak se tam všichni chovají ke všem hezky a s takovým pochopením. Také jsem zjistila, že během takových činností (jak výtvarných, tak pracovních), mají vždy klienti radost z práce s jejich oblíbenou hudbou. Jejich zájem je větší a práce jim jde lépe.

Ještě mohu dodat, že mentálně postižení osoby potřebují více používat hmat, proto je dobré, když si to vajíčko osahali, tím si vlastně i rozvíjeli fantazii, uvolňují ruce atd. Tato práce dopadla výborně

Téma: „Naše příroda“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky, rozvíjení fantazie, uvolnění, odreagování

Úkol: Tisk suchou jehlou, namalovat obrázek a pak ho vytisknout

Věk klientů: 22 – 45 let

Počet klientů: 4

Čas: 30 – 40 minut

Organizace: Ve třídě u stolů

Pomůcky: suchá jehla, speciální papír (tvrdý a lesklý), barvy pro tisk, lis

Metodický postup:

1. Úvodní část - Vysvětlení techniky, jak se tato činnost dělá, k čemu je jehla atd,

Motivace - obcházím každého jedince, který má zavřený oči a dávám mu osahat práci, kterou budeme dělat. Obrisy vyškrabávané suchou jehlou jsou velice dobře poznat pod našimi rukami. Opět pustím klientům CD s relaxační hudbou a můžeme začít

2. Hlavní část- Klient si namaluje libovolný obrázek z přírody (strom, zvíře, oblohu, slunce)

- Poté si obrázek překreslí na speciální papír pro tisk určený (tvrdý a lesklý)

- Klienti si pak vezmou speciální jehlu se kterou budou obrázek vyškrabávat (obrysy)

- Až vyškrobají obrázek, nabídnu jim jakou technikou mohou tiskát (barevně, černobíle, jednou barvou atd)

- Obrázky si donesou k lisu, namočené do barvy, a za mé pomoci s ním budeme točit.

3. Závěr - Zaschnutí obrázků + společná výstava

Rozbor činnosti 7

Tato činnost byla pro některé jedince docela složitá, protože neuměli dát do jehly sílu a tak zanechat stopu po jehle. Spousta klientů se bála zatlačit na jehlu, aby něco neudělali špatně.

Po chvíli ukazování, jak se tato technika dělá, a že z ní nemusí mít vůbec žádný strach někteří klienti už věděli co a jak a dali se do práce. Nejdříve si to namalovali na obyčejný papír, pak na ten speciální a začali vyškrabávat. Těm klientům, kteří tuto techniku dělat nechtěli, jsem řekla ať jen nakreslí nějaký obrázek na papír obyčejný a pak si ho můžou domalovat prstovými barvami, klovatinou a barevnou skvrnou atd.

Téma: „Duhová přáníčka“

Cíl: Odreagování, rozvíjení fantazie

Úkol: Vyrobit přáníčko za pomoci olejových barev dle své fantazie

Věk klientů: 22 – 45 let

Počet klientů: 6

Čas: 30 – 40 minut

Organizace: v ateliéru, v prostoru

Pomůcky: malé formáty čtvrtky (A5-A6), olejové barvy, inkoust barevný, bublifuk..CD s relaxační hudbou

Metodický postup:

1. Úvodní část – **Motivace** - Jelikož olejové barvy na papíře zanechají různé tvary (skvrny), motivuji klienty tím, že si sedneme do místnosti, kde bude příjemná atmosféra (relaxační hudba, mírně zatažené závěsy) a každému podám bublifuk. Všimáme si bublinek, velikostí bublinek, poté roztažení závěsů a vysvětlení techniky.

2. hlavní část - Každý klient si vezme malý formát čtvrtky.

- Já naředím barvy - do kuchyňského plechu na pečení naliji vodu a do vody naliji olejové barvy. Barvu musím za pomoci špachtličky ve vodě rozmíchat aby se nám barvy usadily na povrchu.
- Poté nakapu ještě pár kapek inkoustu barevného, který se také drží na povrchu plechu.
- Poprosím klienty aby ke mně chodili s malým formátem čtvrtky. Čtvrtka se z jedné strany dotkne povrchu s barvami a barvy se uchytí .
- Necháme čtvrtky zaschnout, uklidíme materiály, poté co čtvrtky zaschly se je budeme snažit přehnout na půlku namalovaným obrázkem směrem ven
- Na bílé místo do přáníčka napíší klienti libovolný text

3. Závěr - Společná výstavka přáníček

Rozbor činnosti 8

Barevná přáníčka se líbila opravdu všem, práce při nich neměla chyby, všichni klienti z toho byly úplně nadšeni, převážně tím, jak se ty barvy na papír chytaly a jaké krásné ornamenty vznikaly.

Všichni spolupracovali, nebyl žádný problém, všimla jsem si, jaké barvy klienti nejraději používají a jedná se především o žlutou barvu a oranžovou, co v symbolikách barev znamená – radost, živost, energie životní, optimismus a v tom se asi opravdu zobrazují. (viz příloha č. 4)

Práce trvala asi 40 minut a tuto práci s klienty jsem si musela vyfotit protože tato přáníčka byla opravdu nádherná. Všichni měli radost a po skončení činnosti jsme se udělali menší výstavku a pozvali jsme i pana ředitele.

Poznámka:

! Pozor při této práci, někteří míchají olejové barvy ještě s acetonem či benzínem, ale jestliže máme ve skupině klienty s různými poruchami a nemocemi nesmíme je přidávat. Tato technika by šla u zdravých starších dětí, ale opět dbáme na čerstvý vzduch při práci s benzínem – otevřená okna atd..

Téma: „Rozfoukávání barev“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky, rozvíjení fantazie, uvolnění se od stresu, napětí, deprese

Úkol: Rozfoukávat inkoustové barvy do určitých tvarů

Věk klientů: 22 – 45 let

Počet klientů: 4

Čas: 30 – 40 minut

Organizace: Ve třídě u stolů

Pomůcky: čtvrtky, inkoustové barvy, pastelky, míček, oblíbené CD s hudbou, brčko

Metodický postup:

1. Úvodní část - Motivace - uděláme zvuk jaký dělá meluzína, jak silný tón zvuku může meluzína mít, vyzkoušení si fouknutí do malého míčku..(dechové cvičení), Vysvětlení techniky

2. Hlavní část - Klientům rozdám čtvrtky a inkoustové barvy a brčka

- Každý klient si nakape libovolný počet kapek s různou barvou na čtvrtku.

- Poté za pomoci dechu (motivace – meluzína), bude klient rozfoukávat barvy kam se mu bude chtít – je libo si papír obrátit, změnit směr kam se rozfoukaná barva rozletí za pomoci brčka, aby byly malé úzké cestičky po barvách.

- Má – li rozfoukané barvy po celé ploše papíru, může si vzít jakékoli barvy – temperové, pastelky. Lihové fixy a obrázek si domaluje podle své fantazie

3. Závěr – Společná výstava obrázků, dále si s klienty povídám, koukáme se společně na každý obrázek zvlášť a ke každému obrázku se snažíme říci slovní asociaci, jak podle každého klienta vypadá např.– „Děšť, Smutek, Veselost..

Rozbor činnosti 9

Motivace u této činnosti se velice líbila, použila jsem jí z toho důvodu, aby při foukání byli uvolnění, všichni totiž znají meluzínu a vědí jaký má hlas, tón a intonaci když vítr zesílil. K tomu jsem si vzala na pomoc malý míček lehký, který reagoval na každý výdech (dechové cvičení).

Tato technika je mnou vyzkoušená u klientů a vždy dopadne nádherně. Rozfoukané barvy dělají na papíře strukturu barev, „rozlítaných“ a na klientovi je aby je dal (poskládal)znova dohromady – za pomoci dalších výtvarných materiálů, které si vezme. Tím myslím temperové barvy, pastelky, lihové fixy apod.

Na konci činnosti nesměla chybět výstava společná, kde si prohlédli díla ostatních. Poté jsem si s klienty povídala jak vypadá každého klienta dílo samostatně a oni říkali různé asociace (slova co je nejdříve napadla) .

Co se týkalo práce, tato činnost je vhodná pro jakýkoliv druh postižení, kromě Epilepsie, kdy ze snahy foukat hodně by mohlo dojít k záchvatu..

Byla jsem velice překvapena jaké barvy klienti používají, opravdu to byly barvy veselé (žlutá, oranžová), občas si někdo vzal barvu tepla (červená). Klienti s DS(Downovým syndromem) práci dělali s pečlivostí a libostí, byla opravdu nádherna je sledovat.Asi zaujala i klienty tato práce hlavně práce s brčkem, to bylo pro ně něco nového a zábavnějšího Byla jsem opět velice spokojena.

Téma: „Stopa po kosovi“

Cíl: Odreagování, rozvíjení fantazie, uvolnění agrese, rozeznávání barev teplých a studených

Úkol: Sledovat, kudy kulička se kutálí, jakou má cestu

Věk klientů: 22 – 45 let

Počet klientů: 6

Čas: 30 – 40 minut

Organizace: v ateliéru, v prostoru

Pomůcky: různé formáty čtvrtek temperové barvy, kulička, menší krabice

Metodický postup:

1. Úvodní část **Motivace:** báseň „O Kosovi“

„Hop a skok a žádný krok,
kos tak skáče celý rok.
Po žížalách pokukuje,
zobákem si poskakuje.“

- povídání: „Tak a my se teď koukneme na to jak asi ptáček Kos skáče a jaké nám zanechává stopy.“
- Vysvětlení techniky „kuličkomalby“

2. Hlavní část

- Každému klientovi rozdám menší krabici, čtvrtku a malou kuličku nebo korálek (skleněný dává zvláštní tvar stopy).
- Poté si každý na paletu nanese barvy, které chce pro stopu po ptáčkovi Kosovi zanechat.
- V té barvě která se mu líbí vyválí kuličku aby byla potřená na každé straně a dala se obtiskovat.
- Kuličku vložíme do krabice, kde už máme připravený papír (čtvrtku) a s krabicí různě hýbáme
- Jestliže vidíme že kulička už nebarví, vyjmeme ji a znova vyválíme v barvě jakékoliv.

3. Závěr – Vyndání kuličky a papíru na stoleček, společné povídání o tom jaké stopy zanechali, společná výstava.

Rozbor činnosti 10

„Kuličkomalba“ je výtvarná technika terapeutická, tj. působí na uvolnění agrese a přeladuje psychiku na radostnou náladu.

Při této technice jsem se snažila o udržení pozornosti u klientů trpící hyperaktivitou a mohu říct že moje představa se vyplnila. Pro klienty tato činnost byla opět novou a zajímavou a kulička v krabici je nenechala chladnými. Tím myslím že se snažili aby kulička opravdu se kutálela všude tam kde je volné místo. Používali nejrůznější barvy, chtěli aby stopa „po ptáčkovi kosovi“ byla co nejzdařilejší, a nejpestřejší.

Jak sem zmínila došlo i k uvolnění, klienti v tu chvíli přemýšleli jen o tom jak je možné to že ta kulička se takhle hýbe a že zanechává takové krásné barevné stopy. S touto technikou jsem byla moc spokojená.

11.

Téma: „ Barevné papíry“

Cíl: Rozvíjet jemnou a hrubou motoriku, rozvíjet fantazii

Úkol: Nanášet barvy na šablonu

Věk klientů: 22 – 45 let

Počet klientů: 6

Čas: 30 – 40 minut

Organizace: v ateliéru, v prostoru

Pomůcky: různé šablony, temperové barvy, kartáček na zuby, kelímek, voda, klovatina

Metodický postup: **1. Úvodní část :** - Vysvětlení techniky

2. Hlavní část: - Vysvětlení techniky: Šablony položíme na papír. Na kartáček nanese temperovou barvu zředěnou s vodou a pomocí konečků prstů budeme nanášet(roztříkávat) barvu na papír (čtvrtku).

- Necháme zaschnout a poté nakapeme klovatinu.
- Do ní budeme kapat malé množství barev temperových a oni se nám tam budou rozplývat.
- Můžeme použít také špejličku na to aby klovatina se nám roztekla do několika míst.

3. Závěr: - Společná výstava obrázků, poděkování klientům

Rozbor činnosti 11

Klientům, kteří měli špatnou hybnost prstů to občas dělalo problémy, ale zvládli to všichni. Tuto činnost jsem vybrala pro uvolnění. Mají rádi klovatinu a rádi vidí jak vzniká spektrum barev uvnitř.

Měli jsme ale problém s prostorem protože zrovna se bílilo a tak jsme to museli udělat rychle a bylo cítit jako to ruší. Celkový dojem ale byl vynikající, protože se všichni snažili co nejvíce to šlo i přes tuto bariéru.

Téma: „Stopa po nás“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky u klientů, rozvíjení fantazie, rozvoj smyslů, uvolnění, odbourání stresu

Úkol: Obtisk - obmalování postavy na velký formát papíru, vymalování sebe + prostor kolem mě

Věk klientů: 25 - 45

Počet klientů: 6

Čas: 35 – 40 min

Organizace: rozptýlení po prostoru, na zemi

Pomůcky: velký formát balícího papíru, štětce, fixy, prstové barvy, temperové barvy, relaxační hudba, látky

Metodický postup:

1. Úvodní část – Vysvětlení techniky, **motivace** - Jak asi vypadám na papíře? „Vytvoření stejného člověka jako jsem já na papíře za pomoci mých kamarádů“ - povídání

2. Hlavní část – Připravíme si velký formát balícího papíru a rozprostřeme ho na zem.

- Každý si lehne na balící papír a nechá se od svého kamaráda omalovat aby na papíru byla obtisknuta silueta jeho těla.

- Poté si každý sedne ke své obmalované postavě, ke svému tělu a jakýmkoliv způsobem si ji vybarví (spousty možností – temperové barvy, obtisk látek apod.)

- Dále se všichni zvednou ze země a z dálky se na „výtvar podívají, jestliže zbude čas, domalují se i prostory mimo postavy – Celkově to tvoří skupinovou práci a i jejich dílo.

3. Závěr - reflexe + společná výstava, povídání o tom, jak se jednotlivé části těla klientům vymalovaly atd.

Rozbor činnosti 12

Tato činnost byla velice zajímavá, protože jsem sledovala klienty jaké si vybírají materiály a jakým způsobem pracují.

Nejvíce jim dala práce obmalování postavy, kde někteří to dělali s maximální pečlivostí a trpělivostí, až tato část zabrala nejvíce času. Dále jsem pak byla překvapena jakým způsobem vymalovaly „své postavy“. Používali celou škálu barev, různé materiály a bylo na nich vidět že se v tom tzv. „libují“

S touto výtvarnou arteterapeutickou technikou a činností jsem se setkala na střední škole kdy při hodinách arteterapie jsme zkoušeli různé metody a techniky a tato práce byla její součástí. Zde jde o postavení celé skupiny.. Jak to ve skupině funguje, jaké jsou ve skupině vztahy jak klienti mezi sebou spolupracují. Myslím si že tato činnost splnila moje očekávání a že radost nebyla jen na mojí straně. Byla to kvalitní práce.

Téma: „Barevné látky“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky u klientů, rozvíjení fantazie, rozvoj smyslů, uvolnění, odbourání stresu, odreagování

Úkol: Batika látek / sypaná batika

Věk klientů: 25 - 45

Počet klientů: 6

Čas: 35 – 40 min

Organizace: rozptýlení po prostoru, na zemi

Pomůcky: sůl, barvy batikovací, voda, provázky, pingpongový míček...

Metodický postup:

1. Úvodní část – Motivace – Divadlo: Já se převléknu za ducha (přehození prostěradla kolem hlavy a vyprávění příběhu:

„Byl jednou jeden malý duch a jmenoval se Dušínek. Bydlel v jednom malém domečku, uprostřed velkých skal. Jednoho dne se mu zastesklo, že je na tom světě pořád sám a chtěl by vás poprosit jestli byste mu nevytvořili nějaké kamarády.. jste pro? Vytvoříme duchovi Dušínkovi nové kamarády?“

Vysvětlení techniky (činnosti)

2. Hlavní část – Klienti si vyberou látky, které se jim nejvíce líbí

- Látku, kterou jsme si vybrali namočíme.
- Vezmeme si speciální barvy na batikování (DUHA) a budeme je sypat na vlhkou látku.
- Můžeme také látku jakýmkoliv způsobem zamotat pomocí provázků nebo různých uzlíků
- Až nasypeme barvy na látku, posypeme malinko solí aby se barvy „roztekly“ a lépe držely.
- Jestliže máme látky svázané provázky, počkáme kratší dobu a rozvazujeme.
- Necháme zaschnout
- Poté vezmeme vajíčko z polystyrénu (zakoupené v obchodu s květinami), nebo stačí pingpongový míček, tím uděláme hlavičku
- Hlavičku pomocí provázku svážeme a vzniknou nám postavičky

3. Závěr – výstava maňásků z látek, zavěšení nad dveře, (popř. můžeme použít látky k muzikoterapii či dramaterapii)

Rozbor činnosti 13

Klientům se výtvarná činnost velice zdařila, neměli žádné problémy při práci, jestliže někdo nevěděl co má dělat, nebo si nebyl v něčem jistý, tak jsem mu poradila a pomohla. Tato činnost je velice vhodná pro ty, kteří jsou hyperaktivní, nebo naopak hypoaktivní.

Velice se mi dobře s nimi spolupracovalo. Dělalo jim velikou radost, když viděli, jak reaguje barva na batikování se solí, jaký obrazce vznikají. Na tuto činnost jsem volila batikovací barvy DUHA, protože z mých vlastních zkušeností jsou to barvy, které na látce velice dobře drží a po vyprání nezesvětlí.

Během práce jsem sledovala klienty s DS (Downovým syndromem), kteří si práci vychutnávali, dělali jí pečlivě a s oblibou. Naopak u jednoho chlapce s autismem, jsem pozorovala nechuť k práci, až takovou beznaděj. Nakonec ale asistoval při rozbalování látek a při závěrečné výstavě a aranžování látek v zařízení.

Musím říci, že výsledné dílo z této činnosti, dopadlo opravdu podle mého očekávání a spolu s paní vychovatelkou jsme se rozhodly, že maňásky můžeme použít na muzikoterapii nebo dramaterapii (na paravány u divadla).

Téma: „Kolečko přátel“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky u klientů, rozvíjení fantazie, rozvoj smyslů, uvolnění, odbourání stresu, odreagování, schopnost respektovat názor ostatních ve skupině

Úkol: Naučit klienty ohleduplnosti

Věk klientů: 25 - 45

Počet klientů: 6

Čas: 35 – 40 min

Organizace: rozptýlení po prostoru, na zemi

Pomůcky: pastelky, fixy, papíry A3 - čtvrtky, různé věci

Metodický postup:

1. Úvodní část – Motivace: Klientům zavážu oči a oni se budou pomocí rukou hladit a hádat o jakého kamaráda se asi jedná, dále povídání o tom jestli mají „dobrého, nejlepšího“ kamaráda a podobně.

2. Hlavní část – Rozdám klientům papíry a pastelky, každý sám za sebe se na čistý papír podepíše.

- Vysvětlení úkolu
- Budu říkat otázky např.: „Roste to ze země a krásně to voní“ a oni mají za úkol uhádnout, o co se jedná a tu věc nakreslit.
- Zadanou věc nakreslí, pošlou svůj papír tomu, který sedí vedle něj, aby to šlo ve směru hodinových ručiček (budu jim muset radit kam to posílat).
- Ten kdo se podepsal na papír začíná od sebe a posílá dál.
- Musí se to dostat opět k němu, kdo je podepsán na papíře. Dojde-li to k němu je konec činnosti

3. Závěr – Povídání si jestli ví kdo nakreslil to, či ono, společná výstava

Rozbor činnosti 14

Já jsem vybrala tuto činnost schválně proto, abych poznala, jak kdo reaguje na to, když do jeho díla vstupuje někdo jiný.

Cílem bylo naučit klienty ohleduplnosti a zároveň tolerance k druhým a jejich projevu. Ze začátku jsem se velice bála toho, že se v mé skupině najde někdo, komu to bude dělat problémy. Někdo, kterému se nebude líbit že do jeho obrázku vstupuje někdo jiný a jemu se to třeba nelíbí. Snažíme se pozorovat, jaký vztah mají klienti ve skupině, jaké vztahy mezi nimi jsou.

Zjistila jsem také, že důležité je jak „dlouho“ už se znají. Kdyby se znali méně, možná by i došlo k tomu, že by se výjimka našla, která by byla proti tomu aby někdo zasahoval do jeho spontánního výtvoru.

Téma: „Mandaly“

Cíl: Uvolnění, odreagování, odbourání stresu a agrese..

Úkol: Vybarvení mandaly

Věk klientů: 25 - 45

Počet klientů: 6

Čas: 35 – 40 min

Organizace: rozptýlení po prostoru, na zemi, u stolu

Pomůcky: připravené mandaly, pastelky, tužky, fixy, velký formát papíru

Metodický postup:

1. Úvodní část – Motivace - Křížovka:

Jak se říká Bořkovi - Bořek-

Zvíře s velkým chobotem

Šnečí domeček

Období, kdy se dostávají dárky

Ovoce, které je velice kyselé

Přítel člověka, domácí mazlíček

		S	T	A	V	I	T	E	L
	S	L	O	N					
		U	L	I	T	A			
V	Á	N	O	C	E				
		C	I	T	R	O	N		
	P	E	S						

- Po křížovce bude následovat rozhovor: „Jaký má slunce tvar?“...“My si takovéhle sluníčko – tzv. „Mandalu“ namalujeme společně.“ Vysvětlení úkolu

2. Hlavní část – Každý si vybere připravenou mandalu podle toho, jaká se mu nejvíce líbí

- Opět podle svého uvážení vybarví mandalu, kterou si vybral jakýmkoliv způsobem
- Poté se vystřihne (musím pomáhat při stříhání) a nalepí se na společný papír.
- Zbude – li čas, vymaluje se společně papír velký na který se lepily mandaly.

3. Závěr – Společná výstava mandal, reflexe

Rozbor činnosti 15

Mandala je arteterapeutická metoda, která spadá pod metodu koncentrace a je vhodná jako prostředek k neverbální komunikaci, jako volné asociace, uvolnění, odbourání stresu a napětí.

Velice je bavila motivační část, kde jsem jim vytvořila křížovku a společnými silami jsme ji vyluštili.

Tuto metodu jsem vybrala proto aby se klienti uvolnily, aby přišli na jiné myšlenky. Myslím si, že byli i oni, velice příjemně naladěni, že se nestalo to, že nějaký z klientů by nechtěl pracovat, nebo ho to nebavilo. Byla jsem velice spokojena s prací. Když jsme ukončili činnost, tak jsme si povídali o tom proč si vybrali zrovna tuto mandalu, co se jim na ní líbilo atd. Taková vzájemná reflexe, která byly na obě strany velice přínosná.

Téma: „Skládanka z rukou“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky u klientů, rozvíjení fantazie, rozvoj smyslů, uvolnění, odbourání stresu, odreagování

Úkol: Obtisknout/obkreslí si ruce z několika úhlů a vybarvit volná políčka mezi nimi

Věk klientů: 25 - 45

Počet klientů: 6

Čas: 35 – 40 min

Organizace: u stolečků

Pomůcky: tužka, temperové barvy, papír, pastelky, voříšek

Metodický postup:

1. Úvodní část – Motivace – Předávání si určitého předmětu (např. oříšek) formou „tiché pošty“. Každý klient předá do ruky svému sousedovi předmět. Až skončí opět u mě tak se začnu ptát co si myslí že je to za předmět a jestli jim bylo příjemné že se dotýkali svých kamarádů. Dále Vysvětlení techniky.

2. Hlavní část – Každý klient si vezme papír a jakýkoliv materiál – tužku, fix, pastelky atd.

- Položí si jednu ruku na papír.
- Druhou rukou si ruku obkreslí.
- Ruku, až jí obkreslí může dát zase na jiné místo, aby se nám ruce překrývaly
- Ruce, které jsme obkreslili vymalujeme různým způsobem (můžeme jen místa kde se překrývají, nebo jen prsty..)
- Máme-li čas, můžeme společně ruce vystříhat do různých tvarů a dát je na společný papír.

3. Závěr – Společná reflexe, výstava „Rukou“

Rozbor činnosti 16

Tuto činnost jsem realizovala s klienty, protože jsem chtěla, aby se u nich rozvíjela fantazie a aby došlo k procvičení jemné a hrubé motoriky. Oni s činností byli velice spokojeni, měli jsme jen problém v tom, že opětovně došlo k opravám zařízení, tak prostor a atmosféra pro malování nebyla zrovna nejlepší. Přes tyto překážky ale jsme vytrvali a dokončili práci výborně. Na závěr, jsme ruce vystříhly do různých tvarů a společně je vyvěsily po stěnách zařízení.

Téma: „Otisky nohou“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky u klientů, rozvíjení fantazie, rozvoj smyslů, uvolnění, odbourání stresu, odreagování

Úkol: Otisknutí své nohy

Věk klientů: 25 - 45

Počet klientů: 6

Čas: 35 – 40 min

Organizace: rozptýlení po prostoru, na zemi

Pomůcky: temperové barvy, prstové barvy, velký formát balicího papíru.

Metodický postup:

1. Úvodní část – Motivace – Po třídě vyvěsím jednotlivé obrázky od dětí, které malují nohama, atmosféra je jako na nějaké výstavě. Zeptám se zda ví, proč zrovna se díváme na tyto obrázky. Vysvětlím, že se jedná o obrázky, které namalovaly děti nohama, že nemají ruce a chtějí se nějak výtvarně projevit. Poté se zeptám jestli si to taky vyzkoušíme..a vysvětlení techniky

2. Hlavní část – Klienti si sundají ponožky a na bosé nohy si nanесou barvy.

- Budou chodit po připraveném balicím papíře, který je připraven na zemi.
- Tím, jak budou chodit po papíře nám vzniknou různé cestičky, které poté společně dáme dohromady a spojíme.
- Můžeme také použít různé hadříky, které budeme podél cestiček obtiskovat aby vznikl celek.

3. Závěr – sebereflexe, vystavení společného „obrazu“

Rozbor činnosti 17

Malování nohama jsem vybrala proto, aby klienti věděli, jak malují jejich kamarádi, přátelé, kteří mají takový handicap, že mohou malovat jediné např. nohama, rukama, ústy. Bylo to pro ně zpestření, protože jsou zvyklí malovat pouze rukama a toto bylo něco nového. Byla jsem moc ráda, že jsem to s klienty mohla vyzkoušet, protože se jedná o něco nového, zajímavého. Sledovala jsem je jak si nanášejí barvy na bosé nohy, všichni se moc smály a atmosféra byla opravdu nádherná. Byla jsem velice spokojena.

Téma: „Muzikomalba“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky u klientů, rozvíjení fantazie, rozvoj smyslů, uvolnění, odbourání stresu, odreagování

Úkol: Malování podle hudby

Věk klientů: 25 - 45

Počet klientů: 6

Čas: 35 – 40 min

Organizace: rozptýlení po prostoru, v lavici

Pomůcky: hudba – relaxační CD, temperové barvy, pastelky, fixy, papír

Metodický postup:

1. Úvodní část - Motivace - Řeknu klientům aby si zavřeli oči a poslouchali hudbu, poté ať si myslí, že v ruce mají štětec a volně štětcem pohybují podle hudby. Volně pohybují rukama a představují si že malují.

2. Hlavní část – Rozdám klientům papíry a oni si vyberou materiál se kterým budou malovat/kreslit.

- Pustím hudbu relaxační a oni budou mít za úkol volně pohybovat s tužkou (štětcem + temperovými barvami, pastelkami) po papíru.

- Dbáme i na to jaká melodie u hudby je, můžeme klientům říct ať klidně na tužku (nebo ostatní materiály se kterými pracují) přitlačí atd.

3. Závěr – Povídání si o práci, co se jim líbilo, co naopak ne, výstava a volné asociace (klienti se na obrázek koukají a vymýšlí název obrázku)

Rozbor činnosti 18

Muzikomalba je jednou z arteterapeutických technik a slouží k uvolnění od stresu, agrese. Člověk při této technice neverbálně komunikuje se sebou nebo se světem okolo a to mu pomáhá.

Tuto činnost velice ráda dělám a s klienty s mentálním postižením se při této činnosti velice dobře pracuje. Je zde také velice důležitá motivace, kdy já jsem jim řekla, ať si zahrajeme na malíře a každý vlastní štětec, který vlastně nevidí. Mají pak větší snahu hudbu, kterou slyší namalovat.

Téma: „Dreeping“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky u klientů, rozvíjení fantazie, rozvoj smyslů, uvolnění, odbourání stresu, odreagování

Úkol: Volně malovat po papíru pomocí Dreepingu

Věk klientů: 25 - 45

Počet klientů: 6

Čas: 35 – 40 min

Organizace: rozptýlení po prostoru, na zemi

Pomůcky: kelímek, temperová barva, voda, velký formát balícího papíru...

Metodický postup:**1. Úvodní část – Motivace – píseň „Prší, prší“**

„Prší, prší, jen se leje, kam koníčky pojedeme,
pojedeme na luka, až kukačka zakuká, pojedeme na luka, až
kukačka zakuká.“

- za doprovodu kytary, klienti se uvolní, vysvětlení proč jsme si zpívali tuhle písničku, že barvy, které budeme nanášet na papír se budou chovat jako déšť..

2. Hlavní část – Rozdání materiálů, rozvržení balícího papíru na zem.

- Každý klient si může namíchat s vodou jakoukoliv barvu podle vlastního uvážení.
- Nesmíme ale zapomenout si kelímek zespod držet aby nám barvy už nevytýkaly.
- Každý si najde místo, které se mu nejvíce líbí a bude se snažit rozlévat kelímek s barvou různými pohyby. (kelímek má zespod díru, kterou bude protékat barva)
- Máme různé barvy, různě velké díry v kelímkách a vzniknou nám různé cestičky, klienti se budou pohybovat v určitém směru, na přeskáčku apod.
- Poté jestliže zbude čas tak můžeme obraz ještě společně domalovat pomocí prstových barev, temperových barev...

3. Závěr - Reflexe, povídání si s klienty, společná výstava, vymyšlení společného názvu obrazu..

Rozbor činnosti 19

Při motivační části – písničky prší prší, kterou klienti maní velice rádi se uvolnili, poté byla práce příjemnější .

Tato činnost (dreeping) je terapeutickou metodou, tj. působí na uvolnění těla, odbourání agrese, přeladuje psychiku na radostnou náladu. Při této technice jsem se snažila aby jak u mě, tak u klientů došlo k uvolnění, snaha o udržení pozornosti, snaha o výbornou atmosféru. V mé skupině se nacházeli i 4 autisti, takže jsem musela brát na vědomí jejich požadavky, ale především schopnosti.

Brala jsem na vědomí, že spousta klientů chce pracovat na zemi, kde mají dostatek volného místa a prostoru na spontánní projev. Při celé akci panovala v ateliéru opravdu nádherná atmosféra, protože všichni byli udivení z toho jak barva stéká z kelímku na zem a nikdo neměl zábrany s tímto materiálem pracovat.

Zbyl nám čas i na domalování obrazu, na domalování jsme použili prstové barvy, kdy každý klient si našel místo, které se mu nejvíce líbilo a tam za sebou zanechal stopu, svůj otisk.

Práce trvala něco přes hodinu, ale i přes náročné podmínky (4 klienti s autismem) byli všichni spokojeni a s úsměvem odcházeli domů.

Téma: „Barevné schody“

Cíl: Rozvíjení jemné a hrubé motoriky u klientů, rozvíjení fantazie, rozvoj smyslů, uvolnění, odbourání stresu, odreagování

Úkol: pomalování schodů aby zařízení bylo veselejší

Věk klientů: 25 - 45

Počet klientů: 6

Čas: 35 – 40 min

Organizace: rozptýlení po prostoru, na zemi

Pomůcky: speciální barvy na tvrdý materiál (zeď, schody..), voda,

Metodický postup:

1. Úvodní část – Vysvětlení techniky

2. Hlavní část – Rozdání materiálů, rozvržení balícího papíru na zem. (kvůli čistotě)

- Každý klient si může namíchat s vodou jakoukoliv barvu podle vlastního uvážení.
- Každý si najde místo, které se mu nejvíce líbí a bude se snažit své místo co nejkrásněji to jde vymalovat (namalovat květinu, strom, slunce..).
- Máme různé barvy, různě velké schody, klienti se budou pohybovat v určitém směru, na přeskáčku a vždy na dané místo něco namalují.
- Poté jestliže zbude čas tak můžeme schody ještě společně domalovat pomocí prstových barev, temperových barev, ale přes tyto barvy se musí ještě přestříkat lak aby se barvy např. po dešti nesmily...

3. Závěr - Reflexe, povídání si s klienty, společné focení u namalovaných schodů

Rozbor činnosti 20

Jelikož mi přišlo, že v zařízení je to všechno velice ponuré, rozhodla jsem se po rozhovoru s panem ředitelem, že jako výtvarný plenér bychom mohli pomalovat schody od vstupu do kluboven, aby to tam bylo veselejší.

Klienti z toho měli neuvěřitelnou radost, protože se jim to zdálo jako výborný nápad. Kvůli čistotě jsem jim před schody rozetřela velký formát balícího papíru, na který si popřípadě mohli i sednout.

Myslím si, že práce všechny bavila a každý měl mnoho nápadů co by na ty schody namaloval. Panovala výborná atmosféra, pustili jsme si CD s jejich nejoblíbenější hudbou a práce šla jako po másle. Na konec jsme udělali společné focení schodů a společnou fotografii u schodů, která se poté poslala do Píseckého deníku a sklídila veliký obdiv nejen u pracovníků ústavu.

Závěr

Když člověku chybí potence pro tvořivé a hravé vytváření života, když žije a dlouhodobě podléhá manipulujícím tlakům společnosti, systémům, diktátu, neradostnému vztahu., vystavuje se nebezpečí, že ztratí svoji „osobnost“ – svoji individualitu. Zesmutní, strádá na duši a na těle. Jenom ten, kdo vyjadřuje svoji živoucí bytost, která je sama o sobě originálním uměleckým dílem, kdo pochopí, že život lze vytvářet a tvarovat na základě podnětů, hravého zacházení se svými životními vizemi, ten se přibližuje duševnímu a tělesnému zdraví.

Uvědomění si všech souvislostí a propojeností sama v sobě s jedním velkým celkem vnějšího světa a proměnné nacházení svého místa v něm je naplněním prázdnoty a možná i smyslem života.

Jak už jsem zmínila v úvodu, cílem mé bakalářské práce bylo **seznámit odbornou veřejnost zabývající se speciální pedagogikou nebo arteterapií s výtvarnými technikami a činnostmi s prvky arteterapie, které jsou vhodné pro jedince s mentálním postižením.** Tento cíl se mi úspěšně podařil splnit. Realizovala jsem 20 metodických postupů s prvky arteterapie, které jsou vhodné pro klienty s různým typem postižení. Při práci jsem měla svou skupinu klientů ve věku od 30-55 let s různými typy a stupni postižení (Downův syndrom, dětská mozková obrna, autismus, quadraparéza, 2-3 stupeň mentální retardace). K jednotlivým postupům – metodickým přípravám jsem vždy rozepsala rozbor z činnosti, kde jsem se snažila co nejvíce nastínit jak činnost probíhala, jak by se mohla dále upravit či obohatit, jestli se mi v mé skupině naskytl nějaký problém apod.

K pomoci mi byl Ústav sociální péče DUHA v Písku a Sdružení SIMP v Praze (sdružení pro integraci mentálně postižených).

Příprava těchto metodických postupů je pro pedagogy, arteterapeuty a výtvarníky, kteří pracují s lidmi s mentálním postižením velice důležitá. Nikdy by neměl chybět jak cíl činnosti, kde bychom se snažili nějakým způsobem rozvíjet např. hrubou a jemnou motoriku, uvolnění od stresu, odreagování, tak motivace.

Motivace je pro tyto jedince znamená tzv. „start do činnosti“. Lépe pak spolupracují, těší se a nějakým způsobem jsme je zapojíme do práce.

Předvádění pracovních technik je při výtvarných činnostech často nezbytné. Osoby s mentálním postižením mají problémy občas s pozorností, takže se může stát že ani nepochopí co mají právě dělat. Proto je vždy na nás, abychom danou výtvarnou techniku, kterou budeme dělat klientům předvedli, ukázali a pak se sami pustili do tvoření. Velice často a rádi pozorně sledují každé předvádění nového materiálu, nové techniky i odlišného způsobu při výtvarných činnostech a jde jen o to, aby se toto předvádění pro ně nestalo i po obsahové stránce předlohou nebo vzorem k napodobování. To by byla nenapravitelná chyba. Ukázku činnosti tedy předvedeme, ale v zápětí ji odložíme aby jejich projev byl opravdu spontánní.

Při činnosti se snažíme aby atmosféra v ateliéru byla opravdu klidná, jestliže nějaký klient nechce pracovat, nebo se bojí spontánního projevu, pomalu ho k činnosti motivujeme a vždy působí CD s uvolňující hudbou nebo s hudbou, kterou mají oni nejraději. Hlavním bodem při práci je, abychom nikdy nevstupovali do projevu jedince. Pak se nebude jednat o spontánní projev ale už ho něco bude brzdit.

Na závěr, po výtvarném projevu je třeba vyvodit závěr z toho, co bylo vytvořeno, společná výstava, nebo vymyšlení společného názvu pro daný projev.

V úvodu jsem se také zmínila, že se budu zabývat arteterapií a snažit se do metodických postupů - příprav zařadit nějaké prvky, techniky, které jsou velice důležité. Dokáží odbourat agresivitu, stres, dochází při nich k odreagování, k utišení

těla a mysli. Arteterapeutických technik je mnoho, omezím se jen na příklady. Volné čmárání tužkou, volná kresba prsty namočenými v barvě, dreeping, volná kresba jednou barvou na papír namočený ve vodě, koláž z výstřížků, sestavování objektů z přírodních materiálů, tematická kresba, muzikomalba, kuličkomalba, malba společného domu v malé skupině, interakční kresba ve dvojici apod. Některé z nich jsem s klienty v mé skupině vyzkoušela.

Činnost č. 2,3, jsem si natočila na DVD jako názornou ukázkou, jak klienti (osoby s mentálním postižením) spolupracovali a jak je činnost s prvky arteterapie velice bavila. Tyto 2 činnosti jsem spojila v jednu, kdy úvod, jako motivace byla pohádka „O němé víle“, která nemohla říct svým přátelům jak moc je má ráda. My jsme jí pomohli tím, že jsme jí společně namalovali obraz. Měla jsem tam chlapce, který neměl rád práci s barvami, při které by se zašpinil. Jak jsem to popisovala již v úvodu, motivovala jsem ho tím že jsem mu zavřela oči šátkem, pustila relaxační CD řekla, ať maluje čím chce a kde chce. Tím, jak měl zavřené oči, neviděl jak je špinavý od barev a pak jeho výtvarný projev byl spontánní a spolupracoval výborně. Dělal jsem tam techniky arteterapie jako je malba prsty, dreeping (kelímek s dírkou a uvnitř barva smíchaná s vodou), tisk houbičkou a jako důkaz, aby věděla víla od koho krásný obraz byl, si namočili všichni ruce do barev a ruce na libovolné místo obtiskli. S touto prací jsem byla velice spokojená a záznam na DVD mi pomůže jako studijní materiál.

Dále činnost č. 8 (Duhová přáníčka) splnila mé očekávání. Tuto techniku nikdo neznal, protože někteří výtvarníci používají přímo aceton a olejové barvy, který je ale při práci s osobami s mentálním postižením nevhodný. A nejen pro osoby s mentálním postižením, ale také pro astmatiky, přeci jen aceton obsahuje látky, které ve velkém množství člověku mohou ublížit. Proto jsem volila bezpečnější práci, přímo se speciálními mramorovacími barvami, které se dají zakoupit v běžných výtvarných potřebách a ve vodě reagují stejně jako aceton a olejové barvy (že se barvy chytí na papír). Jak můžete poté vidět v přílohové části, tato činnost byla opravdu zdařilá, všichni měli radost, jak se barvy na papíře mísí a vzniká seskupení různých tvarů a barev.. Cílem této činnosti bylo uvolnění klientů, harmonie ve skupině, rozvíjení fantazie.

Mám zkušenost, že mnoho arteterapeutů, kteří pracují s mentálně postiženými lidmi (kteří z pochopitelných důvodů nemají rozvinuté jazykové dovednosti ani rovinu pikturální sofistikace ve výtvarné práci), stále cítí, že kresby a malby těchto lidí mají jistý řád či význam. Je obecně rozšířeným názorem, že pokud se u jedince nemůže vyvinout řeč, je tím dotčena i schopnost myšlení. Snad se mi podařilo ukázat, že tomu tak nemusí být. Navíc velmi silně pociťuji, že jako společnost, terapeuti, učitelé, rodiče atd. bychom měli postižené lidi povzbudit, aby rozvíjeli co možná nejvíce dovedností či „inteligenci“.

Pro některé může být umění cestou pro další rozvoj, který vede k pravidelnému pochopení sama sebe i svého místa ve světě.

Seznam použité literatury

ŠVARCOVÁ, Iva. *Mentální retardace*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-506-7.

ZICHA, Zbyněk. *Úvod do speciální výtvarné výchovy*. 1. vydání. Praha: UK Karolinum, 1981.

CASEOVÁ, C.; DALLEYOVÁ, T. *Arteterapie s dětmi*. 1. vydání. Praha: Portál, 1995. ISBN 80-7178-065-0.

KOHLLOVÁ, M. *200 výtvarných činností – náměty pro tvořivost dětí od 3 let*. 223. publikace. Praha: Portál, 1996.

ŠIMONOVÁ, A. *Výtvarná dílna*. 1102. publikace. Praha: Portál, 2005.

RAZÁKOVÁ, D. *Kreslíme, malujeme, modelujeme*. 5. vydání. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1982

SLAVÍK, J.; WAWROSZ, P. *Umění zážitku, zážitek umění 1. díl*. Praha: UK – Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7290-066-8

SLAVÍK, J.; WAWROSZ, P. *Umění zážitku, zážitek umění 2. díl*. Praha: UK – Pedagogická fakulta, 2001. ISBN 80-7290-130-3

ŠISKOVÁ – FABRICI, J. *Základy arteterapie*. 1. vydání. Praha: Portál, 2002

LIEBMANN, M. *Skupinová arteterapie*. 1. vydání. Praha: Portál, 2005

JUNG, C.G. *Mandaly – obrazy z nevědomí*. 2. vydání, brožované 1. Brno: Nakladatelství Tomáše Janečka. ISBN 80-85880-34-2

ŽENATÁ, K. *Obrazy z nevědomí*. 1. vydání. Praha: Portál, 2005

RENOTIÉROVÁ, M. *Somatopedické minimum*. 1. vydání. Olomouc. Univerzita Palackého v Olomouci, 2002. ISBN 80-244-0532-6

HARTL, P. *Psychologický slovník*. 1. vydání. Praha: Budka, 1993 ISBN 80-901549-0-5

KVAPILÍK, J.; ČERNÁ, M. *zdravý způsob života mentálně postižených*. Praha: Avicenum, 1990

MARKOVÁ, Z.; STŘEDOVÁ, L. *Mentálně postižené dítě v rodině*. Praha: SPN, 1987

ZVOLSKÝ, P. a kolektiv. *Speciální psychiatrie*. Praha: UK Karolinum, 1996. ISBN 80-7184-203-6

SOVÁK, M. *Nárys speciální pedagogiky*. 5. upravené vydání. Praha: SPN, 1983.

TROJAN, R. *Výtvarné materiály a techniky vhodné pro práci ve výtvarné výchově: 1. Kresba a grafika*. 1. vydání. Praha: SPN, 1976

UŽDIL, J. *Výtvarný projev a Výchova*, 1. vydání. Praha: SPN, 1974

DAVIDO, R. *Kresba jako nástroj poznávání dítěte*, 1. vydání. Praha: Portál 2001

Další informační zdroje

Ústav sociální péče Duha, Písek

Přednášky speciální pedagogiky na VOŠ pedagogické a sociální

Přednášky z arteterapie na SPGŠ a VOŠ Prachatice

Studio Oáza, Praha

SIMP – Sdružení pro integraci mentálně postižených, Praha

Kurzy arteterapie

Přílohová část

1. ukázka z činnosti 2 – „Začarované ruce“ (str. 32)
2. ukázka z činnosti 3 – „Barevné ruce – Body Art“ (str. 34)
3. fotografie mých klientů ve skupině
4. ukázka z činnosti 8 – „Duhová přáníčka“ (str. 42)
5. videozáznam na CD z činností 2,3

